

Zdravotně
sociální fakulta
Faculty of Health
and Social Studies

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Zdravotně sociální fakulta
Katedra sociální práce

Sociální fungování osob bez přístřeší

Bakalářská práce

Autor práce:	Jan Valuch
Studijní program:	Sociální politika a sociální práce
Studijní obor:	Sociální práce ve veřejné správě
Vedoucí práce:	doc. Ing. Lucie Kozlová, Ph.D.
Datum odevzdání práce:	4. 5. 2015

ABSTRAKT

Tato bakalářská práce je zaměřena na problematiku sociálního fungování osob bez přístřeší. O Sociálním fungování, lze zjednodušeně tvrdit, že se jedná o dialektický proces mezi požadavky osoby a prostředím, který by měl směřovat k jejich vzájemné rovnováze. Pokud zaměříme pozornost na osoby bez přístřeší a jejich požadavky, můžeme se setkat se skutečnostmi, kdy jejich požadavky nejsou v rovnováze s prostředím. V této fázi by měla fungovat komplexní síť sociálních služeb k vyrovnaní rovnováhy mezi osobami bez přístřeší a prostředím, avšak nemůže se tak dít bez participace samotné osoby bez přístřeší, která má právo na sebeurčení.

V teoretické části práce jsem se zabýval základními poznatky o problematice bezdomovectví, jako jsou jeho příčiny, druhy, rizika s ním spojené, prevence a v neposlední řadě služby, které napomáhají v obnově sociálního fungování osob bez přístřeší.

Pro praktickou část jsem zvolil kvalitativní výzkumnou strategii za použití metody dotazování a jako techniku sběru dat jsem zvolil polostrukturovaný rozhovor. Rozhovor obsahoval 26 otázek, které byly zvoleny tak, aby korespondovaly s teoretickou částí, a aby bylo dosaženo zvoleného cíle. Za pomoci aplikování metody sněhové koule bylo vybráno 5 komunikačních partnerů, kteří jsou osobami bez přístřeší.

Hlavním cílem bylo zjistit, jak sociálně fungují osoby bez přístřeší s akcentem na sociální interakce a možnosti sociální pomoci.

Pro výzkum byla stanovena výzkumná otázka - Jaké preference mají osoby bez přístřeší v kontextu sociálního fungování?

Z výsledků vyplývá, že osoby bez přístřeší preferují svobodný život a raději se o sebe postarají samy, respektive v rámci bezdomovecké komunity, než aby prosily o pomoc nebo využily sociálních služeb, které jim jsou určeny. Na ulici nejsou schopny naplnit pocit bezpečí a pohody a musejí žít v neustálém strachu, přesto se nesnaží využít azylové domy nebo noclehárny, ani se ve většině případů nesnaží participovat na resocializaci. Pozici rodiny jim nahrazují jejich druhové, se kterými tráví veškerý svůj čas na ulici, který se snaží zvládnout za pomoci konzumace alkoholu.

Práce by mohla sloužit jako opora nebo podklad při dalších výzkumech. Dále by práce mohla sloužit jako podklad pro diskuzi v rámci seminářů a přednášek na vysoké škole, týkajících se sociální práce či sociální politiky.

Klíčová slova: Bezdomovectví - Osoba bez přístřeší - Sociální fungování - Sociální pomoc

ABSTRACT

This thesis is focused on the social functioning of homeless people. You can simply say that social functioning is a dialectical process between the requirements of the person and the environment, which should lead to its mutual balance. If we focus our attention on the homeless people and their needs, we often meet with the fact that their demands are not in equilibrium with the environment. At this stage there should operate a complex network of social services to offset the balance between the homeless people and the environment. On the other hand it cannot be done without the participation of homeless people themselves, who have the right to self-determination.

In the theoretical part of the work I deal with the basic knowledge about homelessness, I deal with its causes, types, risks associated with it, prevention, and last but not least services that assist in the renewal of the social functioning of homeless people.

For the practical part, I chose a qualitative research strategy, using interviewing method and as a data collection technique I chose semi-structured interview. The interview contained 26 questions that were chosen to correspond with the theoretical part, and in order to achieve the desired goal. With the help of applying the snowball method, 5 homeless communication partners were chosen.

The main objective was to determine how homeless people function socially with emphasis on social interaction and possibilities of social assistance.

For the research purpose I established a research question - What are the preferences of homeless people in the context of social functioning?

The results show that homeless people prefer the free life and prefer to take care of themselves within the homeless community, rather than begging for help or take advantage of social services designed for them. On the street the feeling of safety and comfort is not satisfied and they live in fear, though they do not attempt to use the shelters or hostels, and in most cases they do not seek to participate in the re-socialization. The family aspect is replaced by their homeless comrades, with whom they spend all their time on the streets, using alcohol in order to cope with the reality. This work can serve as a support or basis for further research. Furthermore, the work

can serve as a basis for discussion in university seminars and lectures dealing with social work and social policy.

Keywords: Homelessness - The homeless person - Social functioning - Social Assistance

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Sociální fungování osob bez přístřeší vypracoval samostatně a použil jen pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č.111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Zdravotně sociální fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu u této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 4. 5. 2015

.....
Jan Valuch

Poděkování

Na prvním místě bych chtěl poděkovat paní doc. Ing. Lucii Kozlové, Ph.D. za její ochotu, odborné vedení a velmi vstřícný a obětavý přístup při konzultacích. A dále všem komunikačním partnerům, kteří se mnou ochotně spolupracovali na nashromáždění dat a informacích nutných k vypracování mé bakalářské práce.

Obsah

ÚVOD.....	10
1 SOUČASNÝ STAV	11
1.1 VYMEZENÍ POJMU BEZDOMOVEC (BEZDOMOVECTVÍ).....	11
1.2 TYPOLOGIE BEZDOMOVECTVÍ	12
1.2.1 Typologie podle Hradeckých.....	12
1.2.2 Typologie ETHOS	13
1.2.3 Typy bezdomovců dle stupně integrace do bezdomovecké subkultury	14
1.2.4 Dělení z pohledu sociálního pracovníka	14
1.2.5 Dělení podle způsobu žebvání.....	15
1.3 FAKTORY VEDOUcí KE ZTRÁTĚ PŘÍSTŘEŠÍ.....	16
1.3.1 Genderové odlišnosti ve vzniku bezdomovectví	18
1.4 SOCIÁLNÍ (NE)FUNGOVÁNÍ OSOB BEZ PŘÍSTŘEŠÍ	18
1.5 SOCIÁLNÍ DOPADY A RIZIKA SPOJENÁ SE ZTRÁTOU PŘÍSTŘEŠÍ	20
1.5.1 Kriminalita osob bez přístřeší	20
1.5.2 Zdravotní problémy a zdravotní stav bezdomovců.....	21
1.5.3 Bydlení.....	24
1.5.4 Nealkoholové drogy a alkohol	26
1.5.5 Viktimizace osob bez přístřeší	27
1.6 ŽIVOT NA ULICI JAKO ALTERNATIVNÍ ŽIVOTNÍ STYL	28
1.6.1 Postoj veřejnosti k bezdomovectví	30
1.7 PREVENCE VZNIKU BEZDOMOVECTVÍ.....	31
1.7.1 Prevence dle Randalla a Browna	31
1.8 PREVENCE V KONTEXTU KRIMINOLOGIE	33
1.8.1 Opomenutá prevence	34
1.9 FORMY POMOCI PRO DOSAŽENÍ SOCIÁLNÍHO FUNGOVÁNÍ OSOB BEZ PŘÍSTŘEŠÍ....	34
1.9.1 Služby zaměřující se a reintegraci a soběstačnost	35
1.9.2 Služby zaměřené na naplnění základních životních potřeb	36
1.9.3 Sociální služby určené pro bezdomovce.....	39

1.10	DALŠÍ ORGANIZACE	39
1.10.1	Občanské sdružení Naděje.....	39
1.10.2	Armáda spásy.....	40
1.10.3	Občanské sdružení Nový Prostor.....	40
2	CÍL PRÁCE A VÝZKUMNÉ OTÁZKY.....	42
2.1	CÍL PRÁCE.....	42
3	METODIKA A VÝZKUM.....	43
3.1	VÝZKUMNÁ STRATEGIE	43
3.2	METODY A TECHNIKY ZÍSKÁVÁNÍ DAT	43
3.3	CHARAKTERISTIKA VÝBĚROVÉHO SOUBORU.....	45
4	VÝSLEDKY	47
4.1	SEZNÁMENÍ S KOMUNIKAČNÍMI PARTNERY	47
4.2	SOCIÁLNÍ FUNGOVÁNÍ V OBLASTI BYDLENÍ	48
4.2.1	Shrnutí.....	50
4.3	SOCIÁLNÍ FUNGOVÁNÍ V OBLASTI ZPŮSOBU OBŽIVY A ZDRAVÍ	50
4.3.1	Shrnutí.....	52
4.4	SOCIÁLNÍ FUNGOVÁNÍ V OBLASTI INTERAKCE	52
4.4.1	Shrnutí.....	55
4.5	SOCIÁLNÍ FUNGOVÁNÍ V OBLASTI VYUŽÍVÁNÍ A VYHLEDÁVÁNÍ POMOCI	55
4.5.1	Shrnutí.....	57
5	DISKUZE.....	58
6	ZÁVĚR.....	62
7	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	64
8	PŘÍLOHY	69

ÚVOD

Ve své bakalářské práci jsem se rozhodl zabývat fenoménem bezdomovectví a sociálním fungováním osob bez přístřeší. Toto téma je v dnešní době čteně zmiňováno ze všech stran a ve všech pádech. Jedná se bezesporu o jeden z nejaktuálnějších a nejzávažnějších společenských problémů, který se v naší společnosti vyskytuje. I přes snahu vlád a státních i nestátních organizací se nedaří tento společenský jev eliminovat. Osoby postrádající střechu nad hlavou, společenské uplatnění a uspokojování základních životních potřeb, jsou neopomenutelnou součástí naší společenské reality. Většina odborníků se jednohlasně shoduje na faktu, že je důležité klást důraz na kvalitní a efektivní prevenci, která by zamezila vzniku tohoto jevu. Nejedná se o problém jen České republiky, ale i jiných zemí jako je Velká Británie, Austrálie nebo Spojené státy americké.

Sociální fungování osob, které nemají domov a jsou nuceny žít na ulici je tématem, které v odborné literatuře a v tomto kontextu není příliš zmiňováno. Dnes na přelomu 21. století, kdy západní společnosti žijí v blahobytu, stále existují lidé, kteří jsou na okraji společnosti a jsou nuceni žít na ulicích. I já se každý den na ulici setkávám s lidmi, kteří sedí na kusu papíru a snaží se od kolemjdoucích získat drobný peníz, nebo kteří opilí polehávají na lavičkách nebo v okolí parovodního potrubí. Právě to mne vedlo k volbě tématu zabývající se chováním bezdomovců, zajímalo mne, jakým způsobem osoby bez přístřeší žijí, fungují a jaké mají jednotlivé preference, přičemž jsem kladl důraz na sociální interakce a sociální pomoc.

Práce by mohla být použita jako případná opora nebo podklad při dalších výzkumech nebo při diskuzích na toto téma a také při práci s touto skupinou.

1 SOUČASNÝ STAV

1.1 Vymezení pojmu bezdomovec (bezdomovectví)

Definice, která by se dala považovat za obecnou a která by uchopila bezdomovectví v celém jeho rozsahu, byla schopná identifikovat jeho příčiny a také jeho důsledky, zatím nebyla vytvořena. Barták (2004) také pokládá otázku, zda je vůbec možné tuto definici vytvořit tak, aby byla dlouhodobě využitelná. To zejména proto, že jakkoli tato definice bude přesná, vždy bude schopna pojmout jen část sociální reality, nemluvě o neustálých úpravách a rozšiřování. Například výrok, že bezdomovec je osoba, která ztratila anebo opustila svůj domov, byt či ubytování, která hledá nebo přijímá pomoc od sociálních pracovníků, se zdá být na první pohled v pořádku. Nicméně realita je taková, že je nedostačující a nepřesná. Definice by totiž mluvila jen o bezdomovectví zjevném a naprosto přehlížela bezdomovectví skryté a potenciální.

Zákon o sociálních službách používá namísto označení bezdomovec osobu bez přístřeší nebo osobu v nepříznivé sociální situaci se ztrátou bydlení. V sociální oblasti jsou bezdomovci řazeni do kategorie občanů společensky nepřizpůsobivých. Je jasné, že takováto definice má negativní a stigmatizující efekt a může takovéto osobě znemožnit nebo ztížit návrat do normálního společenského života (Štechová, Luptáková, Kopoldová, 2008).

Podle Průdkové a Novotného (2008) lze bezdomovce definovat jako člověka, který v důsledku nejrůznějších důvodů ztratil bydlení, stal se společensky vyloučeným anebo žije na veřejných, k pobytu neadekvátních místech. Oba autoři přitom zdůrazňují, že domov je nutno vnímat nejen jako fyzickou střechu nad hlavou, ale také jako vědomí, že mám kam jít, kam se schovat a že existují lidé, kteří o ně mají zájem a mají je rádi. Z výše uvedeného vyplývá, že člověk může mít střechu nad hlavou a současně nemít domov.

Britská autorka Ravenhill (2008) mluví o 5 základních typech vymezení bezdomovectví ve Velké Británii. Tyto definice jsou odlišné a pomáhají identifikovat příčiny a řešení bezdomovectví, také ale ovlivňují pohled veřejnosti a vlády. Jedná se

například o tzv. zákonné definice. Ty jsou zakotveny v legislativě Velké Británie. Definují například rodiny, které nemají přístup k ubytování jako bezdomovci s vysokou potřebou ochrany. Tato definice ale oslabuje osamělé bezdomovce tzv. zjevné, které legislativa nazývá neomalenými spáči a kteří nejsou vedeni ve vládních statistikách bezdomovectví. Tyto zákonné definice ustanovují povinnost osob dokázat, že jsou bezdomovci a že potřebují pomoc. Další zajímavou definicí je definice široké veřejnosti. Ta není diskutovaná v odborné literatuře, ale je velice důležitá. Často totiž může ovlivnit například to, kolik dostanou organizace peněz prostřednictvím darů a tím ovlivní regulaci bezdomovectví, ale i naopak. Jako názornou ukázkou uvádí, že dotazovaní lidé, kteří měli bydlení, si v drtivé většině mysleli, že bezdomovci spí na ulici, protože chtějí, a že to je jejich volba životního stylu. To znamená, že by jim nepříspěli. To bylo způsobeno nevědomky tím, že britská vláda v bezprostřední době předtím vedla několik protižebračkých kampaní.

Všeobecně v mezinárodním měřítku uznávanou definici bezdomovectví uvádí FEANTSA: *„Bezdomovectví je absence vlastního, trvalého a přiměřeného obydlí. Bezdomovci jsou ti lidé, kteří nejsou schopni získat vlastní, trvalé a přiměřené obydlí, nebo si nejsou schopni takové obydlí udržet kvůli nedostatku finančních prostředků nebo jiným sociálním bariérám.“* (Štechová, 2008, s. 21)

I přes mnoho různých definic a názvů Ilja Hradecký a spol. (2007) v rámci projektu Definice a typologie bezdomovství přichází se závěrem, že jako nejvhodnější označení zůstává běžně používaný pojem bezdomovec. Je však nutné tento pojem rehabilitovat a informovat českou veřejnost o tom, že se nejedná o negativní označení.

1.2 Typologie bezdomovectví

1.2.1 Typologie podle Hradeckých

Obecně známé dělení podle manželů Hradeckých (1996) člení bezdomovectví na zjevné, skryté a potenciální.

Zjevné bezdomovectví. Jedná se o nejvíce viditelnou formu bezdomovectví. Tyto osoby vidíme spát na ulicích, v parcích na lavičkách, na nádražích a pod mosty. Jsou to

ti, které na první pohled poznáme podle zápachu, zanedbaného vzhledu, špinavého oděvu a podle jejich chování. Často sbírají na ulicích nedopalky cigaret, hledají v popelnících a kontejnerech nebo žebrají. Patří sem také ti, kteří využívají služeb nocleháren a azylových domů. Někdy jsou označováni také jako nádražní populace a to z toho důvodu, že se stahují k nádražím, kde hledají teplé a bezpečné místo ke spánku.

Skryté bezdomovectví. Osoby, které do této skupiny patří, žijí například ve squatech, rozpadlých domech, sklepích, improvizovaných příbytcích nebo stanech. Někteří lidé se také stydí a snaží se svůj styl života a problémy skrývat. Typické pro tyto osoby je, že se neobracejí na veřejné služby o pomoc, aby jim zajistily nocleh. Často nalézají útočiště u známých nebo přátel.

Potencionální bezdomovectví. Tento druh bezdomovectví zahrnuje osoby, kterým bezdomovectví bezprostředně hrozí. Mají sice zaměstnání i bydlení, ale to je nejisté. Vyvolávají tedy dojem, že je vše v pořádku, ale žijí ve složitých a nepříjemných podmínkách. Patří sem i osoby, které čekají na brzké propuštění z ústavní výchovy, vězení, patologičtí hráči, závislí na návykových látkách apod.

1.2.2 Typologie ETHOS

Původní rozdělení byla nedostačující, a tak Ilja Hradecký a kolektiv (2007) vytvořili novou podrobnější typologii, která vychází z mezinárodní evropské typologie ETHOS a je upravena pro české prostředí. Jejich typologie vychází ze čtyř hlavních kategorií, které bezdomovce dělí na ty, kteří:

- jsou bez přístřeší (roofles);
- jsou bez bytu (homoless);
- žijí v nejistém bydlení (insecure housing);
- žijí v nevyhovujících podmínkách (inadequate housing).

Ty jsou dále členěny na další subkategorie, v závislosti na tom, kde a jak osoba žije.

1.2.3 Typy bezdomovců dle stupně integrace do bezdomovecké subkultury

Další možnou typologií osob bez domova je rozdělení dle délky pobytu na ulici a začlenění se do subkultury bezdomovců. Osoby dle této typologie dělíme na:

Nedávno dislokované. Patří sem lidé, kteří se na ulici ocitli nedávno a zatím si plně neuvědomují odcizení od majority. Jsou často osamělí, traumatizovaní a často mají ještě stále zaměstnání nebo se ho snaží získat. Chtějí se vrátit zpět do běžného života a nechtějí se ztotožnit s ostatními lidmi z ulice. Často se jiným bezdomovcům vyhýbají.

Izolované a nedávno dislokované. Patří sem ti, kteří jsou si vědomi odcizení se od většinové společnosti což je spojeno se ztrátou zábran v chování. Jejich cílem už není navrátit se do normálního života, ale přežít na ulici.

Identifikované a žijící ve skupině. Tato skupina zahrnuje ty, kteří přijali a ztotožnili se se stylem života a hodnotami lidí na ulici. Stali se členy této subkultury a definitivně se vyčlenili z majoritní společnosti.

Identifikované a izolované. Poslední skupinou myslíme ty, kteří i přesto že jsou na ulici už delší dobu, vyhýbají se kontaktu s ostatními bezdomovci (Fleischmann et al., 2006).

1.2.4 Dělení z pohledu sociálního pracovníka

Další typologií, kterou zmíním, je rozdělení bezdomovců do tří skupin podle využívání pomoci sociální sítě samotným jedincem.

Osoba pravidelně vyhledává pomoc. Tento jedinec přijímá nabízenou pomoc, pobírá sociální dávky, které mu náleží, využívá možnost pobytu v azylových domech, je připraven využít každé nabídky a výhody např. získat oblečení, jídlo apod.

Osoba nevyhledává vůbec žádnou pomoc. Tyto osoby jakoukoli pomoc zcela odmítají a nechtějí ji, vystačí si samy. Někdy jsou to osoby, které trpí duševním onemocněním nebo se skrývají a navázat kontakt s nimi je pro sociálního pracovníka velmi těžké. Přesto právě tato část bezdomovecké společnosti by měla být cílovou skupinou terénních pracovníků.

Osoba vyhledává pomoc pouze částečně a nepravidelně. Skupina vyhledávající pomoc pouze částečně a nepravidelně zahrnuje jedince, kteří se nachází mezi předchozími skupinami, anebo jsou ohroženi nezaměstnaností. Střídají často práci a evidenci na úřadu práce (Haasová, 2010).

Výše uvedené typologie mají své přednosti i nedostatky. Každá z nich se zaměřuje na něco jiného a zase na straně druhé něco opomíjí, a tak lehce může dojít ke zkreslení sledovaného jevu. Jednotlivé typologie se vzájemně propojují, avšak ani jedna z nich není schopna komplexně obsáhnout celou problematiku tohoto fenoménu. Pokud tedy chceme více pochopit jedince, kteří přišli o svůj domov a vyměnili ho za ulici, musíme brát v úvahu všechny možnosti a hlediska (Haasová, 2010).

1.2.5 Dělení podle způsobu žebření

V poslední a zřejmě jedné z nejrozsáhlejších typologií rozděluje Pěnkava (2002) bezdomovce podle toho, jakým způsobem se snaží si vydělat na živobytí. Žebráky označuje jako bezdomoveckou podskupinu a dále je dělí na:

Žebrák. Jedná se o osobu, která si žebření sama zvolila jako styl obživy. Nejčastěji jsou to zdravotně handicapovaní lidé, kteří by ale z nějakého důvodu nedosáhli na starobní nebo invalidní důchod. Jejich strategií je vyvolat lítost u kolemjdoucích lidí a získat tak finanční obnos. Žebrák může být aktivní a s kelímkem či nataženou rukou chodit a oslovovat kolemjdoucí, nebo pasivní, ti leží na viditelném místě a je na dobrovolném rozhodnutí lidí kolem, zda jim přispějí nebo ne.

Žebrák somrák. Jedná se převážně o mladé lidi do 30 let. Známe je jako ty, kteří nás zastavují na ulici s příběhem, jak jim někdo ukradl peněženku, telefon, nejsou z tohoto města nebo naopak přichází s upřímným doznáním. Žebráci somráci jsou považováni za nejvíce otravné pro ostatní osoby.

Žebrák umělec. Tento člověk není většinou závislý jen na této činnosti. Skrze uměleckou činnost jako zpěv, kejklřství nebo hraní na hudební nástroj, se snaží získat odměnu od publika či kolemjdoucích.

Žebrák uprchlík. Z pohledu struktury se jedná o velmi zajímavou skupinu. Tvoří ji většinou nelegální přistěhovalci z východní Evropy případně postsovětských zemí.

Tento druh žebráků je většinou organizovaný do klanů, ve kterém jsou rozděleny role informátorů, strážců a aktivně žebrajících.

Žebrák experimentátor. Osoby spadající do této skupiny lze označovat jako dobrodruhy. Oblékají a chovají se tak, aby vyvolaly lítost, avšak finanční příspěvek není motivací jejich činnosti. Nespadají přímo mezi osoby bez přístřeší a vyskytují se jen ojediněle.

Osoba vybírající popelnice a kontejnery. Skupina těchto osob se značně podepsala na názoru společnosti, která se často domnívá, že každý, kdo se přehrabuje v koši či kontejneru, je osoba bez přístřeší. Kromě bezdomovců se může často jednat i o občany, kteří využívají plýtvání ostatních a nalezené věci prodávají v bazarech nebo sběrných dvorech.

Vyběrač neboli homeless. Jak naznačuje slangové označení, tyto osoby řadíme do osob bez přístřeší, nemají jiný způsob obživy a jsou odkázány samy na sebe.

Squatteři. Reprezentují je většinou mladí lidé, kteří obsazují opuštěné a vybydlené objekty. Ne vždy se jedná o osoby bez přístřeší, jak jsem blíže zmínil v kapitole o alternativním životním stylu, většinou mají kam se vrátit, není to však pravidlem.

1.3 Faktory vedoucí ke ztrátě přístřeší

Určit faktory a příčiny, které vedou ke vzniku bezdomovectví a ke ztrátě bydlení, není v praxi zcela možné. Znat příčiny vzniku bezdomovectví je ale klíčovým prvkem k jeho řešení, protože jak říkají Průdková a Novotný (2008), odstranění pouze následků bezdomovectví v podstatě problém neřeší a je tedy neefektivní. Toto tvrzení je však komplikováno tím, že ne vždy lze jasně odlišit příčinu od dopadu. Kriminální činnost může člověka dostat na ulici, avšak stejně tak se může člověk stát kriminálem, až když přijde o střechu nad hlavou. Z nashromážděných dat vyplývá, že ke ztrátě domova dochází vlivem působení objektivních a subjektivních faktorů.

S rozdělením těchto faktorů přicházejí také manželé Hradeční (1996). Definují vyloučení, jehož nejextrémnějším projevem je bezdomovectví, jako proces. Ten je přímo vázán na faktory jako nezaměstnanost, nízké příjmy, ztráta bydlení, nerovnost

mezi muži a ženami, špatné rodinné zázemí, nízké vzdělání apod. Objektivní a subjektivní faktory popisují takto:

Objektivní faktory

Význam objektivních faktorů je v jejich schopnosti ovlivnit legislativu v oblasti sociálního zákonodárství. Podílí se na zlepšení genderové rovnosti mezi muži a ženami, působí také na kriminalitu a integraci invalidních osob. Mimo jiné přispívají k dodržování lidských práv, k vzdělání a kvalifikaci občanů a na začleňování mládeže do trhu práce.

Subjektivní faktory

Skupina subjektivních faktorů se dělí na materiální, jako např. ztráta zaměstnání a ztráta bydlení, vztahové, kam spadají manželské problémy, rozvod manželů a sexuální zneužití. Osobnostní představující duševní či tělesné choroby. Nebo faktory institucionální, kam patří např. propuštění z ústavu nebo vězení.

Marek, Strnad a Hotovcová (2012) poukazují na rozdíly mezi těmito 2 druhy příčin. Objektivní příčiny chápou jako chybu v systému a osobu bez přístřeší jako její oběť, na druhou stranu subjektivní příčiny bezdomovectví přisuzují nevhodným vlastnostem jedince. V případě prvním může problémy odstranit stát, avšak co se týče subjektivních příčin, musí je změnit sám klient. Za důležité považují fakt, že bezdomovci mohou zůstat na ulici i z jiných důvodů, než kvůli kterým se na ni dostali. Rozdělují tedy příčiny na primární, sekundární a terciální. Primární příčiny odpovídají na otázku, proč se lidé na ulici vůbec dostávají. Sekundární, proč lidé na ulici zůstávají a terciální, proč se lidé na ulici vrací.

Ve Velké Británii jsou faktory vedoucí ke vzniku tohoto fenoménu rozděleny poněkud odlišně na strukturální a individuální, přičemž největší podíl je přikládán působení strukturálních faktorů, jako jsou nepříznivý vývoj trhu práce a na trhu s byty, rostoucí chudoba, snížení nebo absence sociálních dávek a trendy v problematice rodin. Avšak toto rozdělení se setkává se značnou odbornou kritikou, a to kvůli své tendenci k zjednodušování (Fitzpatrick, Kemp, Klinker, 2000).

Velmi podobně mluví o faktorech, které směřují ke ztrátě bydlení, americká autorka Mary Ellen Hombs (2001). Za nejzávažnější příčiny vedoucí k bezdomovectví

v Americe považuje populační změny, absence veřejné finanční podpory, vysoké ceny bydlení a žití, selhání podpory k udržení bydlení a růst nezaměstnanosti.

Závěrem lze říci, že aby byla prevence bezdomovectví efektivní, měla by se zaměřovat především na tyto dvě oblasti (Novotný, Průdková, 2008). Toto tvrzení se opírá také o sondu provedenou Výzkumným ústavem práce a sociálních věcí v roce 2001, kdy dotazovaní respondenti nejčastěji uváděli tyto dvě příčiny (Fleishman et. al. 2006). Příčinou může být ovšem také vlastní rozhodnutí člověka, čemuž se budu blíže věnovat v samostatné kapitole.

1.3.1 Genderové odlišnosti ve vzniku bezdomovectví

K tomu, že se žena či muž stanou bezdomovci, dochází z pravidla z odlišných příčin. U mužů to jsou především materiální a osobní faktory. Mužští bezdomovci také rádi svůj stav veřejně demonstrují a ukazují na rozdíl od jejich ženských protějšků, ty raději volí život v ústraní a často se skrývají. Příčiny ztráty přístřeší u žen vychází nejčastěji z jejich špatných vztahů. I když se nejedná přesně o genderovou skupinu, tak třetí skupinou tvoří děti a mladiství. Největší rizika u této skupiny jsou konzumace alkoholu a omamných látek, psychická deprivace, neúplná nebo násilná rodina. Častou příčinou je také odchod z instituce, což potvrzuje i tematická zpráva Profily bezdomovectví v ČR, kterou vypracovalo občanské sdružení Naděje v roce 2005. Mladí lidé se po ukončení ústavní péče nebo vykonání trestu totiž nemají kam vrátit, a tak zůstávají na ulici (Tomeš, 2010).

1.4 Sociální (ne)fungování osob bez přístřeší

Musil a Navrátil (2000) uvádějí, že termín sociální fungování lze interpretovat různě, avšak je velmi důležité si tento pojem v kontextu sociální práce vyjasnit. Významná protagonistka tohoto pojmu Harriett M. Bartletová použila sociální fungování pro popis interakcí, ke kterým dochází mezi požadavky prostředí a lidmi. Ve své knize *The Common Base of Social Work Practise* píše, že k těmto interakcím dochází neustále. Prostředí tedy vytváří vůči člověku očekávání a požadavky a on by

skrze své společenské role měl tyto náležitosti plnit a tak zachovat rovnováhu. Vznik nerovnováhy nemusí být nutně chybou jen klientovo neschopnosti plnit svou roli, ale také přemrštěnými a nevyhovujícími podmínkami na straně sociálního prostředí. Někdo je schopen zvládnout nastolit rovnovážný stav sám, někdo však nikoli a potřebuje pomoc. Posláním sociálního pracovníka a služeb by tedy mělo být nalézt tuto rovnováhu. Snažit se klientovi pomoci, aby udržel či obnovil rovnovážný stav vůči požadavkům prostředí, a také upravit požadavky prostředí tak, aby co nejvíce klientovi vyhovovaly. Z toho vyplývá, že úkolem sociálního pracovníka je podpora a obnova sociálního fungování klienta, v tomto případě osoby bez přístřeší.

Appleby, Colon a Hamilton (2001) ve své knize *Diversity, Oppression, and Social Functioning* v kontextu sociálního fungování mluví o systému *Person-in-environment*, který je někdy označován také zkratkou *PIE*, což znamená osoba v prostředí. Tento systém je navržen tak, aby popsal klientovo problémy v sociálním fungování, a to především problémy v plnění role např. rodinné, mezilidské nebo životní. Systém, by měl dále popsat i ovlivnění klientovo sociálního fungování v prostředí, mezi které řadí ekonomické potřeby, základní životní potřeby, vzdělání, zdraví, bezpečnost, sociální služby apod. V praxi rozděluje klientovu situaci na 4 odlišné faktory. Jedná se o problémy sociálního fungování, kdy by člověk měl vykonávat alespoň jednu sociální roli. Problémy prostředí, jak fyzického tak sociálního, kdy se jedná především o problémy ekonomické, problémy při naplňování základních životních potřeb apod. Problém duševního zdraví, kdy osoba může trpět depresemi, pocitem méněcennosti apod. A v neposlední řadě problémy tělesné, jako je např. fyzický stav osoby.

Termín životní situace vyjadřuje momentální stav, který je tvořen různými proměnnými, které se vzájemně prolínají a tak určují v jakém stavu se člověk nachází. Představuje jak faktory bránící sociálnímu fungování tak i ty, které mu naopak pomáhají. Také má velký význam pro vymezení předmětu vlastní intervence sociálního pracovníka. Pro jeho pochopení a následné využití v sociální práci je důležité ho chápat ve spojitosti se sociálním fungováním, protože koncept sociálního fungování se zaměřuje na schopnost osoby zvládnout těžké životní situace jako důsledek vzniklé nerovnováhy. Podle definice americké Národní asociace sociálních pracovníků,

zahrnuje sociální fungování čtyři oblasti lidského života, které představují potřeby a ty musí být naplněny. Fyziologické potřeby jako jídlo, bezpečí, přístřeší, zdraví a zdravotní péče a ochrana. Potřeby sebepojetí, spojené s pocitem sebedůvěry, uznání a sebeúcty. Osobní naplnění, kam spadá vzdělání, odpočinek, hodnoty, estetika, náboženství, dosažený úspěch apod. A v neposlední řadě emocionální potřeby představující pocit sounáležitosti, sebeúcty a podílení se na chodu společnosti (Navrátil, Musil 2000).

I přesto nemůžeme říci, že u lidí bez domova nedochází k sociálnímu fungování. Doposud jsme mluvili jen o běžné společnosti, která je často nazývána majoritní. Jak ale říkají Vágnerová, Csémy a Marek (2013), po adaptaci na bezdomovecký styl života dochází také k přijetí morálního kodexu ulice a k socializaci do této subkultury. Stejně tak zde dochází k navazování nových mezilidských vztahů a utváření nových hodnot a norem. Lze tedy říci, že i přes svoje sociální vyloučení se tyto osoby snaží sociálně fungovat, jen vůči jinému prostředí.

1.5 Sociální dopady a rizika spojená se ztrátou přístřeší

1.5.1 Kriminalita osob bez přístřeší

Fenomén bezdomovectví v českém prostředí není zatím příliš zmapován. Největší pozornost je kladena na zdravotní a sociální aspekty bezdomovectví, z pohledu kriminologie nejsou k tématu bezdomovectví takřka žádná data. Protože bezdomovci tvoří skupinu, která je tvořena různými někdy i svéráznými osobnostními a sociálními charaktery, rychle se zde šíří kriminální infekce a to rychleji než v normálním sociálním prostředí. Také tvoří sociální skupinu, do které často přichází osoby, které se vrátí z vězení. Bezdomovci jsou také čím dál častějším terčem útoků, čemuž věnuji podkapitulu o viktimizaci těchto osob (Štěchová, Luptáková, Kopoldová, 2008).

Varga (2003 in Štěchová, 2009) předpokládá, že ve společnosti bezdomovců je také větší tolerance k páchání různých deliktů. U osob bez domova totiž mizí strach z ostudy a také z části strach z trestu. Paradoxně pro ně totiž umístění do věznice znamená teplé

jídlo a bezpečné místo pobytu. Z výše zmíněného vyplývá, že snížením a prevencí bezdomovectví, dochází částečně i ke snižování kriminality.

Platí to však i naopak a zkušenost s trestnou činností může značně přispět k tomu, stát se bezdomovcem. Provedené výzkumy v rámci Velké Británie dokládají, že až 40% vězňů žije s tím, že po ukončení pobytu ve vězení se stanou bezdomovci. Pozitivním faktem ale zůstává, že vláda se snaží aplikovat opatření, která by předcházela tomu, aby k tomuto jevu docházelo (Fitzpatrick, Kemp, Klinker, 2000).

Nelze však tvrdit, že bezdomovecká populace je pilířem kriminální problematiky. Někteří z nich se sice dopouštějí drobné kriminality a často mají kriminální zkušenost, avšak nejsou schopni podílet se na velkých kriminálních akcích nebo figurovat v organizovaném zločinu, dodávají Hradečtí (1996). Jedná se tedy převážně o nerafinované, neorganizované a malé zločiny typu krádež jídla apod.

1.5.2 Zdravotní problémy a zdravotní stav bezdomovců

Tělesné zdraví

Ze způsobu života, kterým osoby bez domova žijí, vyplývá skoro nemožná udržitelnost tzv. zdravé životosprávy. Šupková et al. (2007) chápou, že pokud člověk svoje biologické potřeby uspokojuje jen nepravidelně, částečně a někdy jen dostupnou alternativou, nedá se jeho životospráva považovat za správnou. Je jasné, a různé studie to dokládají, že bezdomovci mají jako skupina horší zdravotní stav než běžní lidé. To, že osoby bez domova trpí velmi často různými onemocněními, dokládá i záznam z ordinace praktického lékaře pro bezdomovce v hlavním městě Praha.

Tabulka č. 1: Ordinance praktického lékaře pro bezdomovce (v období 1.1.2005-31.5.2006)

Diagnostická skupina	Počet pacientů
Faktory ovlivňující zdravotní stav	943
Nemoc dýchací soustavy	674
Nemoc kůže a podkožního vaziva	506
Nemoc oběhové soustavy	270
Poranění, otravy apod.	227
Infekční a parazitární nemoci	189
Nemoci trávicí soustavy	180
Nemoci svalové a kosterní soustavy	248
Příznaky a nálezy nezařazené jinde	97
Nemoci duševní a poruchy chování	83
Nemoci močové a pohlavní soustavy	78
Nemoci nervové soustavy	55
Nemoci oka a očních adnex a nemoci ucha	55
Nemoci endokrinní a metabolické	30
Novotvary a nemoci krve a imunity	20
Vnější příčiny nemocnosti	16
Vrozené vady	1

Zdroj: Šupková et al. 2007

Zdravotní determinanty u bezdomovců jsou cílem výzkumů převážně v zahraničí ale i v České republice, i když ve znatelně menším rozsahu. Výzkumy v cizích zemích získávají data například z dotazníkového šetření. Sledují celkovou zdravotní situaci ale také výskyt různých jednotlivých nemocí. V českém měřítku stojí za zmínku výsledky z výzkumu Národní jednotky dohledu nad tuberkulózou. V průběhu jednoho roku bylo vyšetřeno 1600 bezdomovců, výsledek byl opravdu překvapivý. Vyplynulo, že 40

z nich bylo hospitalizováno v důsledku vážného onemocnění jako zápal plic, gangréna nebo rakovina plic. Bylo zjištěno 16 případů výskytu tuberkulózy, přičemž u některých jedinců šlo o vysoce infekční případy. Výskyt tuberkulózy u bezdomovců dokazuje i výzkum z Velké Británie, který ukázal, že se vyskytuje až 200 krát častěji než u normální populace, která má bydlení (Barták 2004).

Duševní zdraví

Vedle tělesného zdraví je u osob bez přístřeší časté téma také zdraví duševní. Barták (2004) také uvádí, že ze zahraničních poznatků vyplývá, že v porovnání s normální bydlící populací je procento osob s duševní poruchou mnohonásobně vyšší. Nejčastěji jde o poruchy jako deprese, úzkost nebo nadměrná nervozita a někdy také schizofrenie.

Podle Šupková a kol. (2007) mohou následky duševního onemocnění společně se sociálně-ekonomickými problémy směřovat ke ztrátě domova a to zejména komplikacemi při udržení bytu. Několik případových studií dokládá, že většina osob, které jsou členy bezdomovecké subkultury, mělo problémy s duševním zdravím ještě předtím, než se jimi staly.

Štěchová, Luptáková a Kopoldová, (2008) přibližují výzkum probíhající v Austrálii, kde proběhlo sledování specifických rozdílů mezi ženami a muži bezdomovci. Vyšlo najevo, že na rozdíl od mužských bezdomovců mají bezdomovkyně větší náchylnost ke vzniku schizofrenie nebo afektivních poruch. Z toho lze odvodit hypotézu, že u žen bezdomovectví souvisí více s vnitřními psychickými poruchami a u mužů spíše s těmi vnějšími. Z několika studií, do nichž spadá i ta zmíněná výše, vyplývá, že některé diagnózy se opakují a vyskytují se hojněji než jiné.

Stejnomenční autoři (2008, s. 44) uvádí, že jsou jimi zejména:

- psychózy;
- poruchy osobnosti;
- deprese;
- hraniční osobnosti (borderline);
- fobie;

- posttraumatické poruchy;
- závislosti;
- komorbidita (přítomnost více těchto onemocnění najednou).

Celkově se dá říci, že z doposud nasbíraných a získaných dat vyplývá jasné upozornění na to, že problematika psychických poruch má v životě osob bez přístřeší svoji roli, a to v České republice i jiných zahraničních státech, a že příslušné instituce by se tímto tématem měly zabývat (Štěchová, Luptáková, Kopoldová, 2008).

1.5.3 Bydlení

Podle Průdkové a Novotného (2008) je bezdomovec hlavně člověk bez domova. Kladou přitom důraz právě na to nemít domov, což znamená, nemít kam jít a nemít místo, kde jsem obklopen láskou a péčí. Domov chápou také jako místo, kam se může člověk kdykoliv vrátit, kde najde ochranu a pocit bezpečí a tedy místo, ke kterému nás pojí silné emoce.

Také Hradečtí (1996) vnímají bydlení jako přirozenou potřebu, bez které nemůže stabilní rodinný ani společenský život existovat. Právo na bydlení však není stanoveno ani v ústavě a ani v zákoně. Stát ani obce tedy nejsou povinny dát bydlení občanu, který nebydlí a to bez ohledu na to, jestli si ztrátu zapříčinil sám či nikoli. Dokument, který mluví o ubytování jako místě pro uspokojení základních životních potřeb, je Listina základních práv a svobod v souladu s Mezinárodním paktem o hospodářských a kulturních právech.

S bydlením je úzce spojeno i uplatnění nároku na státní příspěvek na bydlení. Podle stejných autorů jako výše, je uplatnění tohoto nároku pro bezdomovce, tedy osoby, které už přístřeší nemají, problém. Nepřirozeným způsobem se alkohol stává pomocníkem v jejich strádání. Pomáhá jim přežívat občasným pocitem veselosti a pohody. Velmi ohroženou skupinou jsou mladí lidé a to díky tomu, že potřebují jen krátkou dobu, aby si vytvořili závislost. Přispívá tomu také to, že se často na ulici dostávají z problémové rodiny. K tomu, aby mohl být nárok uplatněn, je třeba doložit, zda dotyčný platil nájem v předchozím období, to je také úzce vázáno na trvalé bydliště, stálé zaměstnání, osobní doklady nebo registraci na úřadu práce. Často se tak

setkáváme s nezákonným bydlením, jako je například bydlení ve squatech. Jedná se o extrémní a nežádoucí jev, kdy osoby obývají opuštěné a nájemníky nevyužívané prostory budov či bytů (Hradečtí, 1996).

Domov pro každého z nás znamená trochu něco jiného. Pro někoho je domov více než mít střechu nad hlavou, útočiště nebo místo kde jsou lidé, co mě mají rádi. Nemít domov tedy Hradečtí (1996) považují za mnohem závažnější a horší, než nemít kde bydlet.

Podle Sydney City Mission (1995) se nahlíží na domov z trochu jiného úhlu pohledu. Podle nich může být domov místem, kde si člověk je schopen sám vymezit svůj prostor. Pokud to udělá, stává se tento prostor jeho součástí. Mluví tedy o tom, že člověk si svůj domov vytváří.

Autoři Neil a Fopp (1994, s. 35) definují, že domov by měl disponovat následujícími aspekty:

- bezpečí;
- možnost zajištění fyziologických potřeb;
- sociální vztahy;
- finanční dostupnost;
- soukromí;
- kontrola a samospráva;
- dostupnost;
- kompatibilita;
- přiměřenost.

V některých ohledech velmi podobné dělení přináší Ilja Hradecký et. al. (2007) ve své knize Definice a typologie bezdomovectví. Tam dělí domov podle tří domén, které ho tvoří. Ty byly stanoveny Evropskou observatoří pro lepší určení definice bezdomovectví jako fyzická, právní a sociální doména. Fyzická doména zahrnuje slušné obydlí, které je adekvátní pro uspokojování potřeb osoby nebo její rodiny. Právní doména zase představuje výlučné vlastnictví, nárok a užívání. Možnost soukromí a společenských vztahů potom spadá do domény sociální.

1.5.4 Nealkoholové drogy a alkohol

Alkohol

V mytologii nejednoho národa můžeme nalézt důkazy o tom, že alkohol je součástí lidstva už od nepaměti. Není tedy divu, že alkohol je nejrozšířenější psychotropní drogou nejen v České republice, ale také v celém světě (Šmoldasová, 2006).

Symbol bezdomovectví a představa osoby bez domova, je pro širokou veřejnost spojena právě s tímto patologickým chováním, a obraz povaleče či tuláka, který v rozklepané ruce drží láhev alkoholu nebo krabici s vínem, je i často prezentována v médiích. Na otázku, proč se osoby bez přístřeší stávají alkoholiky, se pokusil odpovědět Patrick Gaboriauch (In Hradečtí, 1996) ve své analýze Kultury ulice. Tvrdí, že bezdomovci žijí kulturou vína a piva. Na jednu stranu jim tento styl života znesnadňuje a znemožňuje návrat do normální společnosti, ale má to i druhou stranu mince. Opilci se totiž nabízí nový mentální svět, kde je konzumace alkoholu běžná a v sociálně vyloučeném prostředí se pití alkoholu ještě prohloubí. Všechny osoby, které se ocitnou bez domova, prožívají určitou životní krizi a alkohol se stává nedílnou součástí jejich života a plní v něm hned několik funkcí. Lidé bez domova často prožívají úzkost a pocit ohrožení a alkohol jim tyto nepříjemné stavy pomáhá utlumovat, navíc člověka zahřeje, zasytí a napojí, čímž zajistí uspokojení některých jeho životních potřeb. Alkohol má také silný sociální aspekt. Často vidíme, jak se skupinka bezdomovců dělí o svůj alkohol, tím se posiluje jejich soudržnost a dochází ke vzniku vtažů. Tento jev se nazývá sdílenou závislostí a je typický pro alkoholismus u osob bez domova (Hradečtí, 1996, s. 64-65).

Drogy

Vlastimil a Ilja Hradečtí (1996) uvádí, že 80% bezdomovecké populace potvrdilo, své užívání drog, nebo že je alespoň zkusili. Nejvíce mají zkušenosti s domácím pervitinem, marihuanou a také s čicháním toluenu nebo jiných lepidel či ředidel, které jsou mezi bezdomovci oblíbené díky nízké ceně.

Fitzpatrick, Kemp a Kliker (2000) z části toto tvrzení dokládají výsledky z britských zahraničních výzkumů, které dokázaly, že 29% obyvatel nocleháren a 24 %

osob, které využívají denní centra, mají závislost na drogách. Nejčastěji se jedná o závislost na kouření konopí, opiátech nebo na stimulantech. Je tedy překvapující, že bylo doposud vydáno jen málo studií, které by se drogovou problematikou u osob bez domova zabývaly. V rámci jiné britské studie bylo například také zjištěno, že 35% mladých bezdomovců v hlavním městě Londýn, je uživateli heroinu, což ukazuje na velkou oblibu tohoto druhu opiátu.

1.5.5 Viktimizace osob bez přístřeší

Fitzpatrick, Kemp a Klinker (2000) zdůrazňují, že bezdomovci sice trestnou činnost páchají, ale stávají se také jejich oběťmi. Nejčastější formou viktimizace těchto osob jsou verbální útoky, okrádání, sexuální obtěžování a násilí. U žen vede strach ze znásilnění nebo sexuálního zneužití k neochotě spát přímo na ulici. Můžeme se také setkat s tvrzením, že bezdomovci se stávají oběťmi trestných činů častěji než jiné osoby z majoritní společnosti. Nejvíce jsou ohroženy osoby, které spí na veřejných místech tzv. roughsleepers . Zkušenosti organizací, které pracují s osobami bez přístřeší, jsou takové, že trestné činy spáchané na bezdomovcích jsou velmi často brutální s vysokou mírou latence. Paradoxní je, že v některých případech je násilníkem policie, která proti nim zakročí nepřiměřenou silou. Organizace Bílý kruh bezpečí dokonce zaznamenala případy, kdy policie, která si kryla své odznaky, odvezla bezdomovce za město, kde na osobě páchali fyzické násilí pod záminkou řešení problému. Velmi častou skupinou, která se dostává do konfliktu s bezdomovci, jsou organizované skupinky mladistvých nebo příslušníci etnických menšin, jako Romové a Rusové.

O již zmíněném násilí na bezdomovcích reflektuje tento případ tří mladíků z Opavy. Ti v květnu 2006 v Opavě zaútočili na dva bezdomovce za pomoci dlažebních kostek. Jedna z obětí útoku na následky poranění zemřela, druhý muž jen se štěstím a díky včasnému zásahu záchranné služby přežil. Útok byl surový a tři mladíci byli pod silným vlivem alkoholu. Ani jeden z obžalovaných nebyl schopen vyšetřovatelům vysvětlit, jaký byl motiv jejich útoku. Lze tedy předpokládat, že motivem bylo jen si vybit zlost nebo něco podobného. Všichni tři útočníci byli odsouzeni k několika letům vězení. Z provedené sondy vyplývá, že ze 157 zkoumaných jedinců bylo napadeno 61

z nich. I přesto, že někteří to nahlásili na policii, bylo odškodněno mizivé procento z nich. I když jsou tedy dosavadní data a poznatky týkající se viktimizace bezdomovců spíše okrajové, jedná se o jev, kterému je třeba předcházet. A to například zvýšením informovanosti osob bez domova o tom, jak nejlépe předcházet napadení a jak si při napadení počínat, nebo působením na profesionální pracovníky ve smyslu zvýšení jejich tolerance k tomuto odlišnému životnímu stylu (Štěchová, Luptáková, Kopoldová, 2008).

1.6 Život na ulici jako alternativní životní styl

Duffková (2006) konstatuje, že v průběhu několika posledních desítek let se u nás čím dál častěji objevují výrazy s přívlastkem alternativní. Nejčastěji ve spojení s životním stylem, zdravím nebo přístupem k módě či přírodě. Specifický životní styl mají vegetariáni, skinheadi a také squatterři. Jak uvádí Hradečtí (1996) squatterři, na rozdíl od typických zjevných bezdomovců, mají kde bydlet, místa kde bydlí, jsou sice nepřijatelná, ale jedná se o bydlení reálné, dodávají. Bártová et. al. (b. r.) dodává, že první vlna squatterů byly primárně osoby bez přístřeší, které obsazovaly prázdné domy, aby uspokojily svoje základní potřeby a při tom nebyly formovány žádným hnutím, jako je tomu dnes.

I když Hradečtí mluví (1996) o squattingu spíše jako o formě bezdomovectví, je třeba tyto dva druhy životního stylu oddělit. Jak uvádí Bartkovský (2010), velmi často se pro laickou veřejnost jedná o stejný jev, avšak samotní squatterři se za bezdomovce nepovažují, jak dokládá záznam rozhovoru s jedním z členů této skupiny. Ten mluví o squatu jako o formě sociálního protestu. Největší rozdíl mezi bezdomovcem a squatterem vidí v tom, že bezdomovec nemá kde bydlet, ale squatter porušuje zákon. Rozdíl také shledává v příčině, squatterři totiž žijí mimo domov, protože si to sami zvolili, ne protože k tomu byli dohnáni, ať už svojí vinou nebo shodou náhod.

Někomu by toto tvrzení mohlo připadat nelogické, podle Štěchové (2009) se však někteří lidé uchýlí k životu na ulici z důvodu hrdosti. Nechtějí se nikoho o nic doprošovat a je jim lépe, když žijí na ulici. Dobrovolný život mimo domov může být spojen s tvrdou výchovou, jedná se například o jedince po návratu z vězení, které jejich

rodiče nepřijmou zpátky. Také Mallett, Rosenthal, Keys a Averill (2009) přinášejí výsledky některých výzkumů provedených ve Spojených státech amerických, které popisují převážně mladé lidi jako utíkající. Ti původně opustili domov, aby demonstrovali svou nezávislost, utekli před nudou, hledali vzrušení nebo je jednoduše lákal život na ulici.

Martinková (2008) však o dobrovolném setrvání lidí na ulici mluví spíše skepticky. Tvrdí, že ačkoliv si někteří lidé často myslí, že se osoby na ulici stali bezdomovci z vlastní vůle, ona samotná se v průběhu celé své práce s těmito klienty nesetkala s nikým mladým, hezkým, zdravým a z dobrého rodinného zázemí, který by přišel a řekl, že si tuto cestu vybral sám. Poukazuje tedy, že i když to někdy i samotní klienti tvrdí, vždy je zde jedna nebo více příčin. Za pravdu jí dává Ilja Hradecký (2013), zakladatel Naděje, který říká, že žádný člověk není na ulici dobrovolně a že si bezdomovectví nezvolil jako způsob života.

Autoři studie, která nese název Bezdomovectví v hlavním městě Praze, na základě výše zmíněných poznatků zvažují rozdělit bezdomovectví na dobrovolné a nedobrovolné, avšak setkali se s odmítavým postojem ze strany jiných odborníků. Ti tvrdí, že nejde o volbu, nýbrž způsob jak se psychicky vyrovnat se situací, která nastala a jak zvládnout pád na samotné dno společnosti. Tento odpor k novému dělení by se také mohl z části opřít o tvrzení z výzkumů například v Rakousku. Ty ukazují, že jen velmi zřídka se člověk stal bezdomovcem na základě dobrovolného rozhodnutí. Také v České republice se odhaduje, že takto se na ulici dostalo jen kolem 10% lidí, ve Spojených státech je to znatelně méně a to jen 5% z populace bezdomovců (Štěchová, Luptáková, Kopoldová, 2008).

Zajímavý termín do tématu života na ulici, jako alternativní svobodné volby, přináší Veleta (2002). Ve svém příspěvku Svoboda k ničemu není, mluví v tomto kontextu o tzv. somrpunkerech. Somrpunkeři jsou osoby, které si svůj život na ulici vybraly. Jedná se o subkulturu, převážně mladých mužů, kteří si peníze snaží získat tím, že tzv. somrují. Přespávají v kanálech, přístřešcích a squatech, přičemž se hlásí k hnutí punk a heslu NO FUTURE. Charakteristické pro tuto skupinu je závislost na alkoholu, neschopnost jakékoli práce, labilita, špatné zdraví a takřka žádná motivace ke změně.

Jsou na ulici, protože chtějí a vidí v tom, alespoň to tvrdí, svobodu. Autor zmiňuje zajímavý fakt, který je také charakteristický pro tento druh skupiny, a tím jsou psi. Na rozdíl od jejich pánů, kteří často nemají ani doklady a co do úst, mají jejich čtyřnozí mazlíčci očkovací průkazy v naprostém pořádku a psí krmení je na prvním místě před koupí alkoholu, cigaret apod. Psi jsou také důvodem, který brání těmto lidem žít jinde než ve squatech, kanálech namísto ubytoven a azylů, které ale neumožňují mít se sebou psa.

V této souvislosti mluví Girtler (2001) o těchto osobách jako o vagabundech, tulácích, anebo žebrácích. Podle něj tyto lidé navazují na starou kulturu vagabundů a městských bezdomovců, mají svá pravidla i svůj jazyk. Jeho výzkumy také ukazují, že svět velkoměstských vagabundů charakterizují některé základní znaky. Jedním ze znaků je, že v rámci této staré kultury se bezdomovci učí taktikám každodenního přežití. Dalším například, že navazují kontakt s lidmi, kteří si vybrali podobný osud. Častým jevem je také to, že lidé nejčastěji po propuštění z vězení hledají anonymitu a tak se uchylují do náruče velkoměsta, kde se mohou schovat před svou minulostí, a proto se stávají městskými bezdomovci

I přes výše zmíněná tvrzení a fakta lze podle Štěchové (2009) shrnout, že se stává jen velmi zřídka, že duševně zdravá osoba by dobrovolně opustila svůj domov a fungující rodinu a odešla spát pod most nebo na nádraží. Bezdomovců, kteří se dají nazvat dobrovolnými je tedy v České republice i jiných zemích málo.

1.6.1 Postoj veřejnosti k bezdomovectví

Odborníci Fleischmann et al. (2006) v tomto směru mluví o lidské tendenci přistupovat k neznámým věcem a jevům převážně negativně. Dokládá to výsledek Institutu pro výzkum veřejného mínění, kdy bylo 1173 osobám položeno několik otázek, týkajících se důvodů, proč se lidé stávají bezdomovci. Z nich 44% zastávalo názor, že bezdomovci jsou na ulici, protože nechtějí pracovat, 14 % příčinu hledalo v nepříznivé sociální situaci, 6% tvrdilo, že raději páchají trestnou činností, 6% protože se ocitli v životní krizi, 4% že chtěli vzít odpovědnost za svůj život do vlastních rukou, 4% že je to z důvodu neschopnosti se o sebe postarat, 4% vidí vinu v neschopnosti

těchto osob, 5% přisuzuje důvod osudu a 13% nebylo schopno jednoznačně odpovědět. Že veřejné mínění o osobách bez přístřeší není příliš dobré, reflektuje také výsledek výzkumu v roce 2002, kdy respondenti spojují bezdomovectví nejčastěji s kriminalitou, tuláctvím, závislostí nebo nadměrnou konzumací alkoholu společně s duševními a tělesnými nemocemi. Nutno podotknout, že většina respondentů s nimi i přesto soucítí.

1.7 Prevence vzniku bezdomovectví

Slovník sociální práce definuje prevenci jako souhrn opatření směřující k předejetí toho, aby jedinec sociálně selhal, a dělí prevenci na primární, sekundární a terciální (Matoušek, 2003).

Fitzpatrick, Kemp a Klinker (2000) rozdělují prevenci bezdomovectví na individuální úrovni a strukturální úrovni. Je známo, že pro boj s bezdomovectvím je nezbytné soustředit se zejména na prevenci a zvládání jednotlivých rizikových faktorů. Největší důraz při individuální prevenci by přitom měl být na chvíli, kdy některý z těchto faktorů způsobí spouštěcí mechanismus. Ten představuje bod zlomu, který může být počátečním bodem pro život na ulici nebo může vést ke ztrátě přístřeší. Jiné výzkumy se však soustřeďují na faktory strukturální. Jedná se především o zvýšení sociálních dávek, zvýšením zaměstnanosti a také pomoci dosáhnout finančně na bydlení. Na první pohled je patrné, že změnu těchto faktorů ovlivňuje hospodářská a sociální politika každého státu, tudíž se jedná o dlouhodobější a složitější proces.

1.7.1 Prevence dle Randalla a Browna

Velmi propracovanou a rozsáhlou studii o prevenci bezdomovectví vytvořili také Randall a Brown (1999 s. 33-37). Zaměřují se na určité služby, které pomáhají zamezit vzniku bezdomovectví. V této podkapitole, představím její jednotlivé složky.

Vzdělávání ve školách na téma bezdomovectví a opuštění domova

Zahrnout problematiku bezdomovectví do učiva školáku přináší hned dva důležité aspekty. Žáci dostatečně porozumí tomuto sociálnímu problému a navíc by jim tyto vědomosti měly pomoci v tom, aby předešli jakémukoliv riziku až oni samotní budou opouštět své rodiny, aby se osamostatnili. Vychází z výsledku průzkumu, který ukazuje, že někteří studenti v Londýně, kde průzkum probíhal, chtějí v nadcházejících dvou letech opustit domov, ale neví, kam přesně jít, nebo jaké náležitosti to obnáší a toto by mohlo pomoci k jejich informovanosti.

Rodinou mediaci

Nefungující či rozpadlá rodina je častým důvodem, proč domov opouští převážně mladí lidé. Rodinná mediace by měla pomoci k návratu těm jedincům, kteří svůj domov opustili z ne tak závažných důvodů. Nerozuměli si s rodiči, často se s nimi hádali nebo se jich nechtěli doprošovat, a tak se rozhodli utéci a osamostatnit. V těchto případech by šlo o pomoc k tomu, aby si tyto problémy a nedorozumění vyřešili.

Služby napomáhající lidem s návratem k bydlení v jejich původním bydlišti

Mladí lidé, kteří utíkají ze svých domovů, přicházejí často do velkých měst. Problémem je, že například v Londýně je už poměrně stálá komunita mladých bezdomovců, která zatěžuje místní služby v takovém rozsahu, že pro nově příchozí není místo, je tedy důležité, aby se jedinec, co se čerstvě rozhodl odejít z domova, s touto skupinou nedostal do kontaktu. Nejlépe by měli zůstat nebo se vrátit do svého města, kde jim mohou příslušné organizace pomoci nebo s nimi pracovat.

Denní centra

Potenciál k prevenci i důležitost denních center ve Velké Británii dokazuje fakt, že asi 200 center navštíví denně až kolem 10 000 lidí. Mnoho z těchto návštěvníků nejsou ještě bezdomovci a je proto důležité s nimi pracovat, aby se jimi nestali.

1.8 Prevence v kontextu kriminologie

Prevence a omezování vzniku bezdomovectví je také preventivním krokem směřujícím k prevenci kriminality, dodává Štěchová, Luptáková, Kopoldová (2008). V rámci systému prevence kriminality je v několika posledních letech kladen důraz na odstranění vzniku kriminality a jejích příčin i u sociálně ohrožených skupin, do kterých bezesporu řadíme i osoby bez přístřeší.

Podle kolektivu autorek (Štěchová, Luptáková, Kopoldová, 2008) jsou v tomto smyslu jako preventivní aktivity brány veškeré aktivity, které vyvíjí veřejnoprávní i soukromoprávní subjekty. Ty se snaží ovlivnit potenciální i faktické pachatele a také prostředí, ve kterém můžou trestnou činnost vykonávat. V současnosti tato preventivní činnost vychází z názoru, že není možné proti kriminalitě bojovat jen skrze represivní prostředky. V českém prostředí se jeví podle výše zmíněných autorek jako nejvíce efektivní zaměřit se na dva základní směry. Snažit se snižovat počet faktorů, které směřují k bezdomovectví (primární, sekundární prevence). Zaměřují se přitom na skupiny ohrožené těmito faktory, jako jsou ti, co dlouhodobě neplatí nájem, ti co končí svůj dosavadní pobyt v ústavních zařízeních, jako jsou dětské domovy, vězení apod. Na ty, kteří jsou delší dobu bez práce, na osoby, kterým je více než 18let a nemají sociální zázemí. Opětovně zapojit již existující bezdomovce do společnosti (terciální prevence). Velkou váhu přikládají včasnému reagování zodpovědných institucí, protože čím déle je bezdomovec na ulici, tím náročnější a těžší je jeho zařazení zpátky do běžné společnosti. Proto je důležité, aby byla jejich reakce pružná a rychlá, k čemuž napomáhá mapování již existujících a nových bezdomovců i spolupráce s obcemi.

Matoušek, Koláčková a Kodymová (2005) uvádějí, že skrze preventivní aktivitu, jako je sociální poradenství, se podporuje klientova soběstačnost a schopnost zvládnout nepříznivou situaci. Velkou roli hraje sociální poradenství v oblasti práv a povinností, kdy často lidé nevědí, na co mají nárok, jak ho uplatnit, nebo s nimi samotní úředníci neumějí jednat.

1.8.1 Opomenutá prevence

Ani jeden z výše zmíněných autorů neklade takový důraz na faktor, který za nejdůležitější v rámci prevence považují Hradečtí (1996), a to fungující rodinu a láskyplné prostředí, které v dnešní společnosti a rychlém životním tempu často chybí. Za pravdu jim dávají i Průdková a Novotný (2008). Ti také podotýkají, že v českém prostředí by bylo zapotřebí umožnit větší přístup a dosažitelnost sociálního bydlení, anebo možnost půjčit si peníze na nájem, kdy klient splácí, aniž by musel platit úroky. Za velmi důležité považují podle zákona č.108/2006 Sb. definované i základní i odborné poradenství. To má sloužit pomoci člověku se zorientovat v možnostech, které se mu v jeho aktuálním stavu nabízejí a to nejlépe tak, aby se cítil, že situaci vyřešil sám.

Celkově lze říci, že ať už z finančního nebo humánnějšího pohledu je nejefektivnější bezdomovectví předcházet a nemuset tak řešit dopady, které jeho vznik přináší. Autoři si také stěžují, že doposud v českém prostředí nemáme strategii prevence vzniku bezdomovectví. Výsledky prevence nejsou vidět hned a nějakou dobu to potrvá, proto je důležité, abychom s ní začali co nejdříve, podotýkají na závěr. (Průdková a Novotný, 2008).

1.9 Formy pomoci pro dosažení sociálního fungování osob bez přístřeší

Cílem sociální práce s bezdomovci je obnovit jejich sociální fungování a využít při tom klientovo zdroje i občanskou solidaritu. V tomto procesu hraje neodmyslitelnou roli sociální pracovník, který má roli průvodce a pomáhá vytvořit pomyslný most mezi osobou klienta a společností, do které se má klient zařadit. Matoušek, Kolářková a Kodymová (2005) rozděluje sociální práce s těmito osobami na aktivity preventivní, služby zaměřené na naplnění základních potřeb a služby zaměřené na reintegraci a soběstačnost. Uvádějí také, že skupiny jako hendikepovaní, senioři, lidé adaptovaní na život v institucích, příslušníci etnických minorit a migranti, jsou bezdomovectvím více ohroženi, než kdo jiný.

1.9.1 Služby zaměřující se a reintegraci a soběstačnost

Tomeš (2010) i Matoušek (2003) si uvědomuje, jak náročné je sociálně integrovat či resocializovat vyloučenou osobu bez pomoci okolní společnosti. To je také důvodem, proč se tato činnost stala cílem sociální práce, která se snaží tyto osoby podpořit v jejich suverenitě, změně postojů a nezávislosti, vedoucí k minimalizaci příčin jejich sociální izolace. Snahou je také snažit se tyto občany formovat tak, aby jejich chování a způsob, kterým žijí, měl minimální negativní dopad pro ně samé i pro společnost, a aby nedošlo k ohrožení zájmu ani jedné z těchto stran. Veškeré aktivity výše zmíněné tedy směřují k bodu, kdy se z vyčleněného občana stane opět plnohodnotný a fungující člen společnosti.

Matoušek, Kolářková a Kodymová (2005) sem řadí výcviky pro zlepšení sociálních dovedností nebo sociální firmy, které primárně eliminují nezaměstnanost.

Chráněné a podporované zaměstnání

Je převážně realizováno ve formě chráněných dílen nebo tréninkových pracovišť. Hlavním cílem není výroba ani zisk, ale důraz je kladen na terapeutické a rozvojové aspekty. Aby byl přechod z užívání sociální služby na otevřený pracovní trh úspěšný, fungují podporovaná zaměstnání jako jakási tréninková příprava (Matoušek, Kolářková a Kodymová, 2005).

Veřejně prospěšné práce

Jedná se o formu podporovaného zaměstnání, která je u nás realizována a která vznikla jako výsledek kooperace mezi organizacemi pracujícími s lidmi a úřady práce. Výsledkem by mělo být vytvoření odrazového můstku nekvalifikovaným osobám bez praxe, aby úspěšně vstoupily na pracovní trh (Matoušek, Kolářková a Kodymová, 2005).

Sociální firmy

Jedná se o efektivní řešení pro lidi, kteří jsou znevýhodnění na trhu práce. Zaměstnavatel jim totiž umožní velkou míru zodpovědnosti a samostatnosti, což vede k dobrému sebehodnocení těchto lidí při společenském uplatnění (Matoušek, Kolářková a Kodymová, 2005).

1.9.2 Služby zaměřené na naplnění základních životních potřeb

Služby a sociální zařízení pro bezdomovce se často primárně zaměřují na uspokojování základních životních potřeb. Novotná a Průdková (2008) ale tento počin kritizují a tvrdí, že by měl být kladen větší důraz na služby směřující k reintegraci a pomoci osobám bez přístřeší stát se samostatnými a fungujícími občany.

Jsou nejčastěji zaměřeny na osoby, které se ocitly bez střechy nad hlavou, ale potřebují alespoň základní útočiště a pomoc, aby se vůbec mohly pokusit svůj nepříznivý stav řešit. Člověk, který je zpustlý a vyčerpaný, přeci nemá příliš velkou šanci se s úspěchem stát opět samostatným občanem. Potencionální zaměstnavatel o něm v tomto stavu jen těžko bude přemýšlet jako o svém zaměstnanci a ani úřady s okolím nebudou na jeho přítomnost reagovat příliš pozitivně. Za velmi efektivní se považuje koncentrace služeb zaměřených na základní potřeby uvnitř nízkoprahových center, dodávají Matoušek, Kolářková a Kodymová (2005).

Lze říci, že veškeré služby, určené osobám bez přístřeší, řadíme do služeb sociální prevence. Sociálních zařízení, která tyto služby poskytují, je celá škála.

Zákon č. 108/2006 Sb, § 53 definuje tyto služby takto:

Služby sociální prevence napomáhají zabránit sociálnímu vyloučení osob, které jsou tímto ohroženy pro krizovou sociální situaci, životní návyky a způsob života vedoucí ke konfliktu se společností, sociálně znevýhodňující prostředí a ohrožení práv a oprávněných zájmů trestnou činností jiné fyzické osoby. Cílem sociální prevence je napomáhat osobám k překonání jejich nepříznivé sociální situace a chránit společnost před vznikem a šířením nežádoucích společenských jevů. Specifické sociální služby pro osoby bez přístřeší tento zákon vymezuje jako nízkoprahová denní centra, noclehárny, azylové domy a domy na půl cesty.

Fleischmann et al. (2006) spolu s Matouškem, Koláčkovou a Kodymovou (2005) o těchto službách mluví jako azylových a rozšiřují tento přehled daný zákonem o další možnosti pomoci a podpory osob bez domova. Fleischman et al. (2006) rozděluje azylová zařízení na sedm druhů. Ty mohou fungovat v kooperaci a působit tak současně. Jsou jimi například noclehárny, denní centra, azylové domy, domy na půl cesty nebo chráněné byty.

Noclehárny

Pokud člověk bez domova má zájem bezpečně se vyspat, provést hygienu nebo za úhradu či zdarma využít možnost potravinového servisu, je zde na správném místě. Noclehárny jsou místem, které nabízí bezpečí, suché a teplé prostředí, čisté lůžko a hlavně střechu nad hlavou. Přespat zde osoby bez domova mohou jednu noc. Samozřejmě mohou tuto službu využít opakovaně. Aby se klient více přiblížil k řešení své situace a nebyla podporována jeho nečinnost, nesmí se v noclehárně zdržovat během dne, dodávají (Průdková, Novotný, 2008).

Nízkoprahová denní centra

Klienti vyhledávají denní centra převážně pro to, aby si odpočinuli a najedli se v suchém a čistém prostředí, nebo využili možnosti se umýt či použít toaletu. Mohou zde však nalézt také pomoc při zprostředkování práce, pomoci uplatnit svá práva nebo poradenství a v případě nutnosti i krizovou intervenci. Výsledkem možnosti využít tyto služby by měla být lepší komunikace s institucemi, obnovení kontaktu s rodinou a stimulovat v nich potřebu navrátit se a setrvat v majoritní společnosti (Průdková, Novotný, 2008). Podobný názor mají Fitzpatrick, Kemp a Klinker (2004), ti vychází z tvrzení, že denní centra jsou schopná uspokojit čtyři důležité potřeby klientů. Za symbolický poplatek, nebo i zadarmo, poskytují praktické služby, podporují a posilují psychiku klienta, umožní mu vyplnit smysluplným způsobem jeho volný čas a nabízejí poradenství nebo informační činnost.

Azylové domy

Jedná se o zařízení, nabízející bezpečné místo osobám, které nemají střechu nad hlavou a které chtějí svůj životní stav změnit a azylový dům by jim měl pomoci se resocializovat a zařadit zpět do společnosti. Jedná se o něco útulnější prostředí než v noclehárnách, což je také způsobeno spoluúčastí klientů, protože se předpokládá, že mají nějaký přísun financí (Matoušek, 2003). Součástí azylových domů jsou často i krizová lůžka, která jsou určena osobám, které se ocitly bez střechy nad hlavou jako důsledek mimořádné události.

Domy na půl cesty

Primárně se jedná o sociální zařízení určené mladým lidem do 26 let, kteří jsou na pomezí mezi tím, stát se závislými na institucích nebo se postavit na vlastní nohy. Po opuštění školských zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné léčby často nemají kam jít a hrozí jim tedy to, že se ocitnou na ulici. Proto je nutné tento druh zařízení v kontextu s osobami bez domova zmínit (Průdková, Novotný, 2008).

Chráněné byty

Chráněné byty jsou v České republice oblastí pomoci, která se zatím téměř nevyskytuje. Měla by být udržena návaznost, jak je tomu často v zahraničí, že osoba, která se osvědčí, se stěhuje například z domu na půl cesty do chráněného bytu jako poslední stupeň integrace. V našich podmínkách však chybí vymezení určité části bytového fondu pro účely sociálních bytů, to vede k přepřehňování kapacit azylového bydlení a domů na půl cesty, protože tyto osoby nemají dostatek financí ani na regulované nájemné (Fleischman et al, 2006). Také Průdková a Novotný (2008) v nich vidí veliký potenciál, protože jsou nejbližší reálnému bydlení a tím se také nejvíce přibližují nárokům obnášející běžný život.

1.9.3 Sociální služby určené pro bezdomovce

Vágnerová, Csémy a Marek (2013) rozdělují systém sociálních služeb jinak, a to do 3 rovin. Na nejnižší úrovni je terénní práce, po ní přichází nízkoprahová střediska a v neposlední řadě na poslední úrovni systém pobytových služeb. Marek, Strnad a Hotovcová (2012) kladou důraz také na funkci těchto 3 vrstev sociálních služeb. Uvádí, že hlavní rozdíl je v tom, že pobytové služby se orientují na změnu a ambulantní služby na podporu. V ideálním případě by v rámci pobytových služeb měl klient stoupat vzhůru do vyššího stupně bydlení, jak už zmiňují Fleischman et. al, (2006) v České republice je zatím bohužel nedostatek sociálních a chráněných bytů a mnoho klientů dosáhne jen např. ubytovny nebo azylový dům.

1.10 Další organizace

1.10.1 Občanské sdružení Naděje

Vznik Naděje se datuje od srpna 1990. V tu dobu se stala nádraží v Praze útočištěm uprchlických skupin Rumunů. Původně bylo cílem integrovat uprchlíky do společnosti, později byl integrační program pozměněn a zaměřil se na pomoc bezdomovcům (Česká skupina FEANTSA, 1998).

Naděje si za své poslání zvolila praktické uplatňování evangelia v běžném životě. Snaží se o vybudování fungující sítě pomoci pro lidi v nouzi, která se opírá o křesťanské principy. V zařízení Naděje může klient dostat nejen zdravotní, lékařskou, hygienickou, sociální, morální a duchovní pomoc, ale také stravu, ubytování, právní a poradenskou podporu (Varga, 2006).

Naděje (2013) vytvořila integrační program, který se snaží pomáhat široké skupině lidí v obtížné životní situaci, mezi které patří zejména lidé bez domova a lidé, kteří jsou bezdomovectvím přímo či nepřímo ohroženi. Cílem je pomoci osobám zapojit se znovu do života společnosti. Součástí programu jsou:

- terénní služby : terénní programy (streetwork, mobilní terénní práce);
- ambulantní služby: nízkoprahová denní centra, noclehárny;
- pobytové služby: azylové domy, bydlení s podporou;

- posílení zaměstnanosti: vytvoření pracovních příležitostí;
- zdravotní péče;
- duchovenská a pastorační péče;
- krizové služby : jako noclehárny a potravinové pomoc;
- osvětová činnost a psychologické poradenství;
- doplňkové služby: sociální jídelna a šatník.

1.10.2 Armáda spásy

Armáda spásy je křesťanským misijním hnutím, které působí ve 103 zemích světa. A ve spojitosti se svými cíly, které vychází z pomoci chudým, byla Armáda spásy jedno z prvních uskupení, věnující se práci s lidmi bez domova. Jejím cílem je nejenom poskytnout střechu nad hlavou, jídlo a ošacení, ale také pomoci lidem nalézt sebe sama, svou důstojnost, a nalézt cestu ze své zdánlivě bezvýchodné situace. Od klienta se očekává aktivní spolupráce na řešení jeho situace, která je podmínkou pobytu v azylovém domě (Česká skupina FEANTSA, 1998).

Armáda spásy (2015) nabízí tedy několik možností jak pomoci lidem, kteří se ocitli bez domova a v těžké životní situaci, kterou nejsou schopni zvládnout. Jsou jimi například programy zaměřené na sociální, zdravotní, pracovní či kulturní a duchovní podporu člověka.

1.10.3 Občanské sdružení Nový Prostor

Nový Prostor je organizace ale také časopis, jehož prostřednictvím jsou podporovány osoby, které nemají přístřeší, jsou ohrožené sociálním vyloučením nebo se nacházejí v sociální tísní. Nejedná se o pomoc prostřednictvím ubytování, jídla apod. Tento interaktivní společenský magazín vychází každých čtrnáct dnů a zaměřuje se na ekologii, lidská práva, sociálně vyloučené skupiny, kulturu apod. Hlavní pomoc osobám v nepříznivé sociální situaci je, že umožňuje prodej magazínu a polovina z každého výtisku, který osoba prodá, jí zůstane.

Stěžení služba, kterou Nový Prostor poskytuje je sociální služba Street paper-sociální rehabilitace. V rámci této aktivity je osobám v obtížné sociální situaci, jakou je

například ztráta přístřeší nebo ohrožení bezdomovectvím, nabízen nácvik pracovních dovedností a schopností (Nový Prostor, 2015).

2 CÍL PRÁCE A VÝZKUMNÉ OTÁZKY

2.1 Cíl práce

Pro výzkumnou část bakalářské práce byl stanoven jeden hlavní cíl.

Hlavní cíl:

Zjistit, jak sociálně fungují osoby bez přístřeší s akcentem na sociální interakce a možnosti sociální pomoci.

Výzkumné otázky

Výzkumná otázka: Jaké preference mají osoby bez přístřeší v kontextu sociálního fungování?

3 METODIKA A VÝZKUM

3.1 Výzkumná strategie

Pro svou bakalářskou práci jsem si vybral kvalitativní výzkumnou strategii. Švaříček, Šed'ová et al. (2007) uvádějí, že podstatou kvalitativního výzkumu je zvolit si široce definovaný jev, který pečlivě prozkoumáme a přineseme o něm co největší množství poznatků. Funguje na bázi induktivní logiky, to znamená, že výzkumník musí nasbírat dostatečné množství dat, aby posléze hledat pravidelnosti, které jsou v datech obsaženy. Jak již zmiňuje Smékal (1983, In Švaříček, Šed'ová et. al, 2007), výsledkem by se měla stát nově formulovaná hypotéza nebo teorie.

Creswell (in: Hendl, 2005, s. 50) definoval kvalitativní výzkum takto: *„Kvalitativní výzkum je proces hledání porozumění založený na různých metodologických tradicích zkoumání daného sociálního nebo lidského problému. Výzkumník vytváří komplexní, holistický obraz, analyzuje různé typy textů, informuje o názorech účastníků výzkumu a provádí zkoumání v přirozených podmínkách.“*

3.2 Metody a techniky získávání dat

Pro svůj výzkum jsem zvolil výzkumnou metodu dotazování a jako techniku sběru dat jsem vybral polostrukturovaný rozhovor. (Strukturovaný rozhovor s otevřenými otázkami)

Jak uvádí Hendl (2005, s. 173), tak strukturovaný rozhovor s otevřenými otázkami je složen z řady pečlivě formulovaných otázek, na které jednotliví respondenti odpovídají, přičemž tento typ rozhovoru je vhodný pro situace, kdy nemáme možnost rozhovor opakovat a máme málo času se respondentovi věnovat. Data z takového rozhovoru se snadněji analyzují, jelikož jednotlivá témata se lehce v přepisu rozhovoru lokalizují.

Svůj polostrukturovaný rozhovor jsem koncipoval do 5 okruhů s 26 otázkami, kdy první okruh se týkal identifikačních údajů o komunikačních partnerech a obsahoval

3 otázky. Druhý okruh obsahoval 6 otázek týkajících se oblasti bydlení. Třetí okruh s 5 otázkami zjišťoval informace v oblasti výživy a stravy. Poslední dva okruhy se dotýkaly oblasti interakce a oblasti vyhledávání, potažmo využívání pomoci, přičemž do každého z těchto okruhů spadalo 6 otázek.

Před začátkem výzkumu jsem provedl předvýzkum s komunikačním partnerem, o kterém vím, že nemá přístřeší a přespává na ulici. Tento muž takřka každý den sedá v ranních hodinách na lavičce poblíž mého domova a za těch několik let už jsem si na jeho přítomnost zvykl. I proto byl pro mě ideální volbou, abych bez stresu zjistil, zda jsou mé otázky dobře formulované, srozumitelné a komunikační partneři na tyto otázky nebudou mít problém odpovědět. Na základě předvýzkumu jsem upravil pouze jednu otázku. Konkrétně se jednalo o drobnou úpravu u otázky, kde se dotazované osoby ptám, zda se snaží svou situaci změnit a najít si bydlení, kdy jsem použil méně útočný obrat a to, zda je možné vůbec tuto situaci změnit a zda se o to již pokusil. Původní formulace byla zbytečně ostrá a u komunikačního partnera vyvolala ostych a dle mého názoru by pro další spolupráci mohla být rušivým elementem.

Výzkum jsem s komunikačními partnery prováděl ve dnech 14. 2. 2015 – 21. 3. 2015. Jelikož výběrový soubor, jak zmíním níže, byl vybírán metodou sněhové koule (snowball sampling), tak místa, kde byl výzkum prováděn, vyplývala z této metody (park, nádraží, apod.). Při seznamování s komunikačními partnery jsem se představil křestním jménem a ve zkratce vysvětlil, pro jaké účely tento výzkum provádím a jaký je cíl mé bakalářské práce. Protože ne ve všech případech bylo jednoznačné, že dotazovaný je osoba bez přístřeší, snažil jsem se taktně si ověřit, zda žije tady na ulici a pokud ano, zda by byla ochotna mi odpovědět na několik otázek. Tím jsem se snažil předejít případnému nedorozumění nebo nepříjemnostem. Dále jsem všechny dotazované ujistil o anonymitě a jejich právu na otázky neodpovídat, pokud jim přijdou příliš osobní nebo jinak nepříjemné. U první dvojice komunikačních partnerů jsem k záznamu dat použil diktafon. Předem jsem dotazované osoby samozřejmě o tomto faktu informoval a požadoval jejich souhlas, že si budu průběh rozhovoru nahrávat na elektronické zařízení. U dalších komunikačních partnerů, především z důvodu velmi nekvalitních nahrávek, ale i ostychu z nahrávání, jsem se rozhodl

rozhovory zapisovat do počítače. Po zbytek výzkumu se mnou tedy byla přítomna kolegyně, která se nabídla, že rozhovory bude okamžitě přepisovat a já tím zajistím jejich autentičnost.

Samotný rozhovor trval v rozmezí 40 - 60 minut. Často situace směřovala k tomu, že bude trvat mnohem déle, hlavně proto, že komunikační partneři byli velmi sdílní i ohledně informací, které se přímo netýkaly mnou položených otázek. Všechny rozhovory proběhly v klidu a často až moc přátelské atmosféře, kdy si dotazovaní dělali legraci. Jako například odpověď jednoho z komunikačních partnerů na to, zda pije alkohol: „*Piju a piju statečně!*“ I když jsem měl z počátku obavy, že se se mnou nebudou komunikační partneři chtít bavit, byl jsem opravdu mile překvapen. Rozhovory probíhaly převážně bez většího studu, strachu nebo nedůvěry, jenom v jednom případě jsem se setkal s nedůvěrou, že rozhovor zaznamenávám na diktafon a nařčením, že jsme určitě ze sociálky a že bude mít kvůli mně problémy. V tomto případě jsem musel věnovat více času vysvětlováním o detailech mého výzkumu a studiu sociální práce, aby rozhovor mohl proběhnout. I když budou někteří tímto tvrzením možná překvapeni, musím říci, že tak slušně a ochotně, jak se mnou jednalo všech 5 komunikačních partnerů, se mnou nejednalo mnoho lidí, se kterými jsem se setkal v běžném životě, a od kterých bych to paradoxně očekával. I proto jsem za tuto zkušenost velmi vděčný.

Koncepci polostrukturovaného rozhovoru (záznamový arch) příkládám do přílohy č. 1 a přepis rozhovorů s komunikačními partnery je pouze k dispozici v soukromém archivu autora z důvodu jejich možné identifikace.

3.3 Charakteristika výběrového souboru

Výběr souboru byl vytvořen metodou sněhové koule (snowball sampling). K této metodě uvádějí Hartnoll et. al. (2003), že výběr touto metodou je technika, která se využívá ke studiu skrytých populací, ke kterým se lze obtížněji dostat prostřednictvím tradičnějších metod, jako jsou například populační šetření, apod.

Dále Hartnoll et. al. (2003, s. 19) píší: „*Metoda sněhové koule je určena k získávání nových případů na základě procesu postupného „nominování“ dalších osob již známými případy. Vlastní proces výběru začíná u jednoho nebo více jedinců, o nichž se*

ví, že splňují daná kritéria (např. jsou současnými uživateli kokainu). Je s nimi provedeno interview, při němž jsou požádáni, aby „nominovali“ další osoby, které znají a které rovněž splňují příslušná kritéria, a zprostředkovali s těmito osobami kontakt.“

Výběrový soubor byl tvořen pěti osobami bez přístřeší v Českých Budějovicích. Ve všech případech se jednalo o muže, přičemž 3 z 5 komunikačních partnerům bylo více než 50 let a zbytku bylo méně než 50 let.

4 VÝSLEDKY

V této kapitole pod 5 tematických okruhů zpracovávám výsledky z výzkumu. V prvním okruhu seznamuji s profily komunikačních partnerů, v druhém okruhu shrnuji výsledky, které se týkají sociálního fungování v oblasti bydlení komunikačních partnerů, v třetím okruhu jsou sepsány výsledky dotýkající se sociálního fungování v oblasti obživy a stravy komunikačních partnerů a čtvrtý okruh zahrnuje výsledky sociálního fungování z oblasti interakce komunikačních partnerů. Jako poslední okruh je okruh, který shrnuje výsledky ohledně toho, jak a zda komunikační partneři vyhledávají pomoc.

Počátkem této části bakalářské práce budu komunikační partnery označovat již jen zkratkou KP s přidělením příslušného čísla komunikačnímu partnerovi, tak jak jsem postupně dělal jednotlivé rozhovory (např. KP1, KP2, apod.).

4.1 Seznámení s komunikačními partnery

Komunikační partner č. 1

Komunikační partner (dále jen KP1) je muž ve věku 54 let. Rozhovor jsem s ním provedl naproti hlavnímu nádraží v Českých Budějovicích, kde podle jeho slov momentálně žije. Na ulici žije už 15 let.

Komunikační partner č. 2

Komunikační partner (dále jen KP2) je muž ve věku kolem 55 let, nebyl si jistý. Rozhovor jsem s ním provedl pod silničním přechodem u nákupního centra Kaufland. Žije zde u parovodních trubek. Kolik let je na ulici, nebyl schopen zodpovědět.

Komunikační partner č. 3

Komunikační partner (dále jen KP3) je muž ve věku 35 let. Rozhovor jsem s ním provedl na lavičce v blízkosti Všesportovní haly v Českých Budějovicích. Na ulici je 5 let.

Komunikační partner č. 4

Komunikační partner (dále jen KP4) je muž ve věku 57 let, ale nebyl si jistý. Rozhovor jsem s ním vedl na lavičce v blízkosti Všesportovní haly v Českých Budějovicích. Na ulici je podle jeho slov už hodně dlouhou dobu, víc jak 9 let. Původem je ze Slovenska a v České republice žije už 8 let.

Komunikační partner č. 5

Komunikační partner (dále jen KP5) je muž ve věku 59 let. Rozhovor jsem s ním vedl na Lannově třídě v Českých Budějovicích. Na ulici je již dlouhou dobu, už ani neví kolik přesně roků, uvedl.

4.2 Sociální fungování v oblasti bydlení

Komunikační partneři v tomto bloku, týkajícího se bydlení, odpovídali celkem na 6 otázek (4-9). Otázka č. 4 měla za úkol zjistit, kde momentálně komunikační partneři přespávají. Otázka č. 5 se týkala problematického řešení přenocování v zimním období. Otázka č. 6 zjišťovala, zda se dotazovaní cítí na ulici bezpečně či nikoli. Otázka č. 7 se zaměřovala na vznik a příčiny jejich nepříznivé situace. Otázka č. 8 zjišťovala, jakou práci komunikační partner vykonával před tím, než se dostal na ulici. Závěrečná otázka č. 9 se dotazovala, zda má situace podle komunikačních partnerů řešení a pokud ano jestli na něm participují.

Na otázku č. 4 ve všech případech komunikační partneři odpovídali stejně a poněkud podrážděně. Tato otázka jim zřejmě připadá fádní. Například KP5 odpovídá takto: „*No, kde bych asi spal. Tady venku, prostě na ulici, na zemi, kde jinde.*“

Otázka č. 5 vyvolává velmi podobné emoce. Stejně jako u předchozí otázky se mi dostalo podobných odpovědí. KP1, KP2 a KP3 odpovídají, že venku a že s přibývajícím časem na ulici si každý zvykne. KP4 a KP5 však v zimních dnech volí také jiné, teplejší útočiště. KP4 jako odpověď na otázku jak řeší spaní v zimě uvádí, že: „*No nijak, spím venku, někdy se chodím ohřát do Mercury, než mě vyhodí ty hlídačové zase ven.*“ Je zvláštní, že pouze KP5 přiznává: „*Někdy chodím spát do noclehárny, ale to jen málokdy.*“ „*Nemám na to peníze a taky tam dělaj ty testy s alkoholem.*“ Dodává.

V rámci otázky č. 6 jsem od komunikačních partnerů dostal znepokojující, avšak ne tak neočekávanou odpověď. I když je ulice jejich domovem, považují ji za nebezpečné místo, ve kterém musíte být neustále ve střehu. KP1 o pocitu bezpečí na ulici říká: „*To nejde, na ulici to nejde se cítit bezpečně, kdepák, víte pane, spíte, nespíte, furt ve střehu.*“ Potvrzuje to i KP5, který o nebezpečí na ulici ví své: „*To opravdu ne. Jednou sem ležel tady na lavičce a někdy debilové přišli, zchodili mě a začli do mě kopat. Nemáte se tu kam skovat. Ve svých letech se budu bát, aby mě někdo nezabil. To je fakt normální, tady se nikdy nebudu cítiti bezpečně.*“ V reakcích komunikačních partnerů jsem si všiml značného ostychu mluvit na toto téma, možná i proto, že si připadají méněcenní a o těchto věcech nechtějí příliš mluvit. Jak uvádí KP4: „*Chovají se k nám jako ke zvířatům.*“ A vypráví otřesný příběh, jak ho skupinka mužů, zřejmě pod vlivem drog, zkopala. Abych mu uvěřil, ukázal mi svá ústa a bylo zjevné, že chybí skoro celá horní přední řada zubů.

S příčinou a způsobem, jak se komunikační partneři dostali na ulici, souvisí otázka č. 7. U žádného z komunikačních partnerů nevyšlo najevo, že by se dostal na ulici z vlastní vůle. Takřka všichni komunikační partneři, až na jednu výjimku, se do této nepříznivé životní situace dostali z důvodu ztráty zaměstnání. KP2 na otázku, jak se dostal do této situace, odpověděl: „*No jak, pracoval sem ve firmě a majitel to vše zrušil, dělal nějaký podvody s daněma. Dostali ho, no a nás nechal na ulici.*“ Podobný osud potkal i KP3, který uvedl: „*Přišel sem o práci, já měl normálně svůj byt, jenže mě vyhodili a já sem neměl peníze, nemohl sem už platit nájem.*“ Že rozpad partnerského vztahu může být životní rána a také příčina ztráty domova dokládá výpověď KP1: „*Příčina toho je, že sem se rozved, no á drobet sem se zmátořil a taky mám hodně dětí, takže, celkem sem se propad.*“

V kontextu otázky č. 8 měli komunikační partneři možnost představit se z trochu jiného úhlu pohledu a to tím, jaké funkce, postavení nebo jen společenskou roli plnili před tím, než se dostali na ulici. KP1: „*Jsem vyučený zedník.*“ Avšak když jsem se dodatečně zeptal, zda jako zedník někdy pracoval, svižně to odmítl. „*Né, né, práce bylo dost ale, jelikož už jsem měl důchod, víte já mám určitý problémy, ale to nechci řešit.*“ Další komunikační partneři, ale zaměstnání měli a aktivně pracovali, například jako

KP2: „*Byl sem voják, byl sem v armádě česko-slovenskej vlastně. Odešel jsem, protože sem jich měl plný kecky, komoušů a v tej firmě sem pak taky pracoval.*“ Zaměstnání vykonával i KP5: „*Dělal sem na dráze. Opravoval sem mašiny.*“

Poslední otázkou v tomto bloku je otázka č. 9. KP3 v rámci této otázky odpověděl: „*Nesnažim, a jak? Už sem zkoušel hledat práci i sem si ji našel, ale jen na dva tři dny. Když se ale po práci vracíte na ulici, tak zjistíte, že takhle to nejde. To se nedá zvládnout.*“ KP4 se také pokusil pracovat, avšak stejně neúspěšně, uvedl: „*Jo snažil, víte jeden chlap mi říkal chceš pracovat? No tak sem šel. Ale on je světskej, víte pro mě sou světský cikáni všichni. Krmil sem jim koně, líbilo se mi to. Koupil mi pivo, věděl, že ho mám rád a i jídlo. Ale já říkám, chci peníze a on nic, nic mi nedal podvodník. Sem starej, už mi práci nedají.*“

4.2.1 Shrnutí

S ohledem na cíl bakalářské práce krátce shrnu výsledky z každého bloku otázek.

Komunikační partneři v rámci sociálního fungování nejčastěji přenocují na ulici a s výjimkou KP5, který ojediněle využívá služeb noclehárny, přenocují komunikační partneři na ulici i přes zimní období. Žádný z komunikačních partnerů nepovažuje ulici za bezpečné místo, přičemž se často setkávají i s násilným chováním vůči jejich osobě. Lze tedy konstatovat, že komunikační partneři prožívají život na ulici v ustavičném stresu a strachu. 4 z 5 komunikačních partnerů skončili bez přístřeší z důvodu ztráty zaměstnání kromě KP1, který skončil na ulici z důvodu rozchodu s partnerkou a ačkoli je vyučený zedník, tak jak sám uvedl, jako zedník nikdy nepracoval. Zaměstnání se pokoušeli hledat pouze KP3 a KP4, nicméně KP3 uvádí, že hledat zaměstnání na ulici nelze a KP4 pracoval pouze za naturální jednotky, nikoli za peníze. Ostatní komunikační partneři se o nalezení práce ani nepokoušeli.

4.3 Sociální fungování v oblasti způsobu obživy a zdraví

Komunikační partneři v tomto bloku odpovídali na 5 otázek (10- 14). Otázka č. 10 zjišťovala, jakým způsobem získávají prostředky na obživu, jídlo a pití. Otázka č. 11

byla přímo mířena na konzumaci alkoholu a důvody, proč ho komunikační partneři pijí. Co jedí, jak to dělají, když mají hlad a zda se snaží jíst alespoň trochu kvalitní jídlo, zjišťovala otázka č. 12. Otázka č. 13 se podobně jako otázka č. 11 přímo směřovala na fakt, zda mají dotyční zkušenosti s drogami, nebo zda je konzumují. Poslední otázka č. 14 představovala zdravotní sebereflexi, kdy komunikační partner konstatoval svůj zdravotní stav či mohl zmínit konkrétní zdravotní problémy.

Na základě otázky č. 10, vyšlo najevo, že pouze jeden z pěti komunikačních partnerů čerpá dávky hmotné nouze jako např. KP2: *„Mám ty dávky hmotný nouze od toho pracáku, dávají mi stravenky. Jestli máte hlad něco si kupte k jídlu, nemůžu si koupit ani víno.“* Ostatní se v tomto ohledu starají sami o sebe a nevyužívají žádných podobných zdrojů financí. Jako například KP3, který my s úsměvem sdělil: *„No co vysomruju, nebo co najdu a vyhrabu v odpadáku.“* Všichni zbylí komunikační partneři se ztotožňují s tímto výrokem. KP1 ještě na doplňující otázku, zda se snaží si nějakým způsobem přivydělat, dodává: *„Né, já s těmadle rukama nemůžu, tady je ale horší věc, tady mám přeřízlou šlachu takže to necítím, tady my udělali operaci. Takovou krásou operaci, že mi zrušili úplně celou ruku, takže neudržím ani lopatku. Nohama dělat neumím.“*

Alkohol je s bezdomoveckou komunitou neodmyslitelně spjat, proto se otázka č. 11 přímo dotazovala na tuto problematiku. KP1 k tomuto řekl: *„No tak takhle, já vám to vysvětlím jednoduše, v tom není problém, když ste na ulici tak si musíte dát ten alkohol, protože jinak nepřežijete. Utlumí ten strach z ulice, v dnešní době nevíte, co vás čeká, když spíte takhle na ulici.“* Velmi podobně reagoval i KP3: *„Piju, piju a statečně! Otupuje mě to, abych nepřemýšlel, bez toho to nejde chlape.“* Ostatní komunikační partneři také potvrdili, že alkohol konzumují, a že jim pomáhá ve zvládnutí jejich situace.

V rámci otázky č. 12 odpovídali komunikační partneři vesměs stejně. Nejlépe to shrnuje KP5: *„Někdy si něco koupím, no ale většinou co někde vyhrabu no. Mám rád ty slané rybky a rohlíky. No a dokonce se mi jednou stalo jo, že mi sem donesly dvě slečny takový hezký polívku, no. To sem teda koukal.“*

U otázky č. 13 jsem dostal jednoznačnou a takřka identickou odpověď od všech šesti komunikačních partnerů, kdy například KP3 řekl: *„Ne, tak to vůbec! Drogy ne, ale támdle ty feťáci, těch se děte zeptat.“* Odkazujíc mě na skupinku osob, která seděla opodál.

V rámci otázky č. 14 jsem včetně odpovědí dostal také možnost se na vlastní oči přesvědčit, jaké zdravotní problémy doprovází život osoby bez přístřeší. Nejvíce sdílný byl KP1: *„Víte co to je? To jsou spáleniny od plechů.“* A ukázal mi velice těžce poraněné ruce, na kterých byly patrné silné omrzliny, popáleniny a známky nekrózy. *„No a mám sennou rýmu.“* Dodal. KP4 s trochou humoru a úsměvem dodává: *„Já mám kamenný játra, bych s nima mohl bourat.“*

4.3.1 Shrnutí

Pouze 1 z 5 komunikačních partnerů uvedl, že využívá dávek hmotné nouze. Ostatní komunikační partneři žijí z toho, co najdou nebo dostanou, avšak ne všichni jsou schopni se přenést přes svou hrdost a snížit se k žebrání, jak uvádějí při dodatečném dotazování. Naopak všichni komunikační partneři se shodnou na tom, že alkohol v jejich životech na ulici hraje větší roli, než si běžná veřejnost uvědomuje. I když k alkoholu mají toleranci všichni dotazovaní, ani jeden z nich nepřiznal, že by měl zkušenost s braním drog. I tak byl zdravotní stav všech komunikačních partnerů špatný, v některých případech až velmi kritický, avšak oni už se s tím naučili do jisté míry žít a fungovat.

4.4 Sociální fungování v oblasti interakce

Komunikační partneři v tomto bloku otázek (15- 20) odpovídali celkem na 6 otázek. Otázka č. 15 zjišťovala, jakou mají komunikační partneři závislost na rodině, zda jim pomáhá a udržují s rodinnými příslušníky trvalé vztahy. Otázkou č. 16 jsem zjišťoval, zda se v průběhu pobytu dostali do konfliktu s okolím a jaké zkušenosti v tomto ohledu mají. V podobném směru byla také otázka č. 17, která byla koncipována

na konflikt či jakýkoliv jiný styk s policií. V rámci otázky č. 18 jsem zjišťoval, zda v průběhu pobytu na ulici získali komunikační partneři nové přátele, nebo dokonce navázali partnerský vztah. Ve vztahu ke společenským vztahům, jsem se v otázce č. 19 snažil zjistit, zda žijí sami, dávají přednost skupině a jaké vztahy mezi sebou lidé na ulici mají. Otázka č. 20 reflektuje, jaký postoj mají osoby bez přístřeší k majoritní veřejnosti a zda by se do ní chtěli znovu aktivně zapojit, nebo zda jsou se svým stavem smíření či spokojeni.

Na otázku č. 15 většina komunikačních partnerů odpověděla stejně, až na K1 a KP3 nikdo z nich nemá vůbec žádný kontakt s rodinou. KP1: *„Mám 11 dětí a 26 vnoučat. Já mám širokou rodinu, je tu semnou i jeden můj bratrance. Tak mám s nima kontakt no, ale stydim se, někdy za mnou přijdou. Oni mají svoje problémy všichni, nechci je otravovat.“* Stejně tak KP3 na otázku zda má kontakt se svou rodinou odpověděl: *„Mám občas, ale jen s mámou, mám ale takovej problém s jejím přítelem, je divnej. Máma mi řekla, že jednou za tejden můžu přijít k ní a že mi vypere prádlo a můžu se umejt. A jednu sem tam to prádlo nechal vyset na sušáku a ten chlap ho vzal a všechno vyházal do odpadků.“* Ostatní kontakt s rodinou nemají, jako např. KP2: *„Mám velkou rodinu, ale nejsme v kontaktu. A proč? Protože já nechci, nechci je otravovat ani finančně.“*

Otázka č. 16 vyvolala u komunikačních partnerů jasně patrný vztek a křivdu, přičemž se očividně zaměřili jen na popis silnějších, negativních zkušeností. Např. KP1 řekl: *„Tak třeba předminulej rok sem spal tam víte v tom parku, v křoví a přišli tam skýni jo, a házeli pomě prskavky, ale nepřišli ke mě jo. Pak tam přišla jiná sorta lidí a ta mi hrála cikáné černý, ale víte co, já se nezlobim, vždyť su cikán.“* KP3 má znatelně horší zkušenost: *„No jasně, víte třeba jak je slávka? To podium? Tam sem spal na těch plechách a někdy mladý kokoti mě skopali. Nebo tady, jak je most sem tam stál a někdo na mě vylil nákou štávu nebo coto bylo a když přijeli policajti, né že bych je já volal přijeli mě zkontrolovat, tak sem jim říkal, že někdy kokoti na mě lijou něco z mostu a oni mi řekli ať sem rád že to nebyl benzín, a že mě nezapálili.“* Podobně se vyjadřuje i KP5: *„Občas mi řeknou ať odprejsku, že smrdim jako hovno, to jo. Už několikrát mě okradli.“* Ale vzápětí dodává. *„Co by my ale ukradli, kromě gatí stejně nic nemám.“*

Odpověď komunikačních partnerů na otázku č. 17 se dá shrnout tvrzením KP5: „Někdy mě kontrolujou. Jednou sem byl zalezlej tam u trubek, víte jak je ted ten velkej barák, no a přijeli, asi sem někomu vadil nebo co. Tak mě vytáhli, ale jako byli slušný. Já sem dědek, co bych asi tak dělal.“ I když většině z nich nebylo očividně toto téma příjemné a odpověděli pouze ne. Ale za zmínku určitě stojí výrok KP4, který mi sdělil: „No sem ze Slovenska. Ruce za záda mi dávali, na kapotu, sem se ptal proč jako, když sem nic neudělal. Řekli mi že mě umlátí k smrti a když přežiju a něco řeknu, že mě hodí do stoky. Pak mě odvezli na cizineckou polici a ten pán říká, sundejte mu ty pouta ty vůbec nejsou potřeba. No a oni se posrali. Druhej den mě hledali a pak tady šel ten policajt a volá na mě pane a já co chcete? No posraný byl. Sem mu řek že můj strýc byl na tý, no, kriminálce řiditel. Věděl, že to přepísk.“

Úzce související otázky č. 18 a č. 19 se prolínají natolik, že je dle mého rozumné, odpovědi na ně také propojit a vytvořit tak lepší a jasnější odpověď. KP1: „No jo, ale kamarádi vám pomůžou jen do určitý doby, jelikož jsou taky na ulici. Držíme při sobě do určitý doby, když člověk potřebuje. Tady je moje zkrachovalá kamarádka, stou žijeme no, jak se dá.“ KP3 potvrzuje to, že bezdomovci někdy žijí i v párech: „No mám jen tohohle starýho kokota, jako znám i tamty feťáky třeba, nebo i ty ostatní, pozdravím je, čau, ahoj, ale nemluvim s nima. Potřebujete s někym bejt, aly my sme tady a tamty sem nechodí. Jo páry existujou, mám s tim osobní zkušenost a na ulici sem i viděl hodněkrát dva spolu. Jenže ženský nejsou jako my, že jo, tolik se nechtěj ukazovat.“ Odlišné postavení má KP5: „Chvilí sem tu měl kamaráda Petra z dráhy. Ale chlastal, spadnul na hlavu a odvezli ho do nemocnice. Nevim ani co s nim je. Sem sám. Je to lepší, nechci už nikoho otravovat.“

V rámci otázky č. 20 se komunikační partneři rozdělili na dvě, názorově odlišné skupiny. Na ty co postupně rezignují, jako např. KP5: „A víte, že už ani nevím. Stejně už to brzo zabalím.“ Nebo KP2: „Už ne, člověk si zvykne. Ani už by mě to nebavilo, nevím co bych dělal.“ A ty, kteří by se rádi znovu začlenili do společnosti, jako KP3: „Jasně že jo, kdo by nechtěl.“ A i jeho kolega KP4, společně s kterým na ulici žijí se vyjádřil v tomto smyslu: „To nejde bejt tady spokojenej. Myslíte, že sem tady rád, kde pák,

kdyby to šlo tak se vrátím domů. Tady to mám rád, ale doma mi to chybí, přes 8 let sem tam nebyl!“

4.4.1 Shrnutí

Pokud se jedná o kontakt s rodinou, nemá žádný z komunikačních partnerů až na KP1 a KP3 aktivní kontakt s rodinnými příslušníky. Z odpovědí na otázku č. 16 je patrné, že žít na ulici znamená i být neustále někým ohrožován, jak dokládají z vlastních zkušeností komunikační partneři. Dodávají, že se jedná o fyzické i slovní útoky. S policií se osoby bez přístřeší dostávají do kontaktu běžně, ale až na jeden odstrašující případ jejich setkání není násilné. Otázkou je, zda na tuto otázku odpovídali komunikační partneři pravdivě, nebo z důvodu obav lhali. Že osoby bez přístřeší zakládají páry a navazují nová přátelství, v rámci kterých spolu sociálně fungují, dokládají KP1, KP3, KP4 i KP5. Pokud člověk stráví na ulici hodně času, změní ho to a už nemá vůli odpíchnout se od sociálního dna. To však není rozhodně pravidlem, protože například KP4 a KP3 by se rádi dostali zpět do normálního života.

4.5 Sociální fungování v oblasti využívání a vyhledávání pomoci

V posledním bloku otázek (21-26) v rámci mého výzkumu odpovídali komunikační partneři na 6 otázek. Ty měly za úkol zreflektovat jejich snahu využít pomoc organizací, nabízejících pomoc osobám bez přístřeší nebo naopak odpor k nim. Pomocí otázky č. 21 jsem zjistil, zda nějaké služby využívají a pokud ne, jaký k tomu mají důvod. Následující otázka č. 22 zjišťovala, jakým způsobem jim tyto organizace/služby pomohly a jaké s nimi mají zkušenosti. Osoby bez přístřeší nemusí dostat pomocnou ruku jen od vládních potažmo nevládních organizací, ale i od kohokoliv jiného, což bylo předmětem otázky č. 23. Přímou snahu a vlastní iniciativu komunikačních partnerů o získání informací o tom, co mohou dělat nebo jaká mají práva, například, zda nemají nárok na dávky, zkoumala otázka č. 24. Aby byla sociální práce v této oblasti úspěšná, je důležité vědět, zda tyto osoby, které žijí na ulici, vůbec o nějakou pomoc stojí, o čemž vypovídaly odpovědi na otázku č. 25. Poslední otázka z celého výzkumu je

trochu specifická v tom, že se nejedná o pomoc sociální nýbrž duchovní, kdy jsem se komunikačních partnerů v rámci otázky č. 26 dotazoval, zda věří v Boha a jestli ano, jestli jim to přináší úlevu nebo jim to pomáhá ve zvládnání jejich situace.

Odpovědi komunikačních partnerů v rámci otázky č. 21, týkající se využívání sociálních služeb a otázky č. 22, zda jim tyto služby pomohly a jakým způsobem s nimi byli či nebyli spokojeni, byly poměrně rozporuplné. Na jedné straně jsem se setkal s naprostým odmítnutím těchto služeb. KP1: *„Jo využíval tady azylák, ale pochopte, mě tam něco urazilo, a od té doby nemám důvěru. Nemám důvěru ani v lidech co tam chodí. Všude je to jiný, dostanou v klidu najíst a tak. Jezdí sem hodně lidí a říkají to není pravda co se tady děje. Funguje nějak zvláštně a to je pro lidi. Sem měl narozeniny a řekněte my, kdo si neoslaví svoje narozeniny. Normálně každej, no jenže já jsem dostal dyštanc, protože sem si oslavil svoje narozeniny, no tak mě vyrazili a sem zase na ulici no. No na určitou dobu my pomohli.“* KP3: *„Byl sem akorát na pracáku, ale vyhodili mě. Přišel sem o hodinu pozdějc. Jinak ne, to vůbec, to radši budu tady na ulici. Si to zkuste chlape, vemte si 30 korun a zkuste si tam jednu noc spát a uvidíte. A azylovej dům, no to vůbec, tam bych už nikdy nešel.“* Na straně druhé pozitivní ohlasy z jejich využití a pomoci. Jako např. výrok KP5: *„Ne už ne. Chodil sem do domu svatého Pavla. Víte já hodně piju, a oni mě tam pak nepustěj. Chodil sem tam dřív i sem prodával ten časopis, dostal sem kalhoty a deku, no a pak sem se radši zdejchnul. Nechci, aby mě někdo takhle viděl. Určitě my pomohli. Byli na mě moc milý, dali mi něco k jídlu, na sebe. No já sem ztratil doklady, nemám občanku no. Takže nemám ty dávky no, ale jedna pani tam, z toho azyláku říkala, že to semnou vyřídí. Ale od té doby se tam už nebyl no. Musím to dát do kupy, abych měl zas ten důchod.“*

Překvapivě milé odpovědi měli někteří komunikační partneři na otázku č. 23, jako například KP5: *„No to vám povim. Chodí sem zamnou jedna slečna taková mladá, hezká a nosí mi jídlo, dokonce mi jednou upekla takovej dort jo.“* Nebo KP2: *„Jo někdy kluci, když má někdo peníze koupí třeba cigarety, víno nebo něco k jídlu a rozdělíme se. Někdy zase koupim já, vždyť to znáte.“*

U otázky č. 24 jsem v podstatě od žádného z komunikačních partnerů nedostal odpověď. Pouze KP4 uvedl : „*Ne, sem ze Slovenska, stejně mi tu nic nedají.*“ Ostatní buďto pokrčili rameny nebo mávli rukou, což mělo zřejmě znamenat, že to nemá cenu.

Bez větších rozdílů odpovídali KP1, KP2, KP3, KP4 i KP5 na otázku č. 25. Např. KP1: „*Ne, ne. Nechci nikoho otravovat, oni mají taky svoje problémy.*“ Nebo KP: „*Ne, nechci. Já se o sebe postarám sám, nebo si poradíme spolu.*“ Přičemž ukazoval na muže, ležícího v trávě.

Z podstaty otázky č. 26 je zřejmé, že se komunikační partneři mohou uchýlit k jedné ze dvou odpovědí. KP5 uvedl: „*Víte já sem pokřtěnej. Maminka byla hodně věřící. Věřim v pána boha ale do kostela nechodim, jenom někdy když sou Vánoce, ale už dlouho sem tam nebyl. Pomáhá, to víte, že jo.*“ KP4: „*Jsem moc věřící v Bohu. No pomáhá, moc mi to pomáhá.*“ Ostatní komunikační partneři nejsou věřící, a proto jejich odpověď zněla ne.

4.5.1 Shrnutí

Jsou patrné dva postoje vůči využívání sociálních služeb a pomoci, někteří komunikační partneři jsou s pomocí spokojeni a využívají ji a někteří tvrdí, že než využít služby např. azylového domu, to raději budou tady na ulici. Avšak je zřejmé, že chyba není jen na straně institucí, ale i jejich. O pomoc ale ani jeden z komunikačních partnerů sám nezažádá, nechťejí nikoho otravovat. A ani se nesnaží získat informace o tom, jak by se jejich situace dala řešit či zmírnit. Někteří z nich však hledají pomoc na poněkud jiném místě a víra jim pomáhá ve zvládání jejich těžké životní situace.

5 DISKUZE

V rámci svého výzkumu jsem se zaměřil na jednotlivé preference, které komunikační partneři mají v kontextu jejich sociálního fungování a to tak, abych byl schopen naplnit cíl, který jsem si stanovil. Poznatky, které jsem v rámci výzkumu shromáždil, srovnám v této kapitole s odbornou literaturou.

Hlavním cílem bakalářské práce bylo zjistit sociální fungování osob bez přístřeší a to s akcentem na sociální interakce a možnosti sociální pomoci.

Marek, Strnad a Hotovcová (2012) uvádí, že velká část osob bez přístřeší v průběhu roku systematicky nevyhledává bydlení, což je způsobeno tím, že je to v různých ohledech omezuje. S příchodem zimy se však situace mění, kapacita ubytování je žalostně rychle plná a někteří bezdomovci jsou tedy proti své vůli nuceni spát na ulici. Tento poznatek nemohu potvrdit, naopak všech 5 komunikačních partnerů odpovědělo, že v průběhu zimy se nic nemění, a že přespávají venku na ulici. Např. KP1: *„No však venku, to samý. Když jste na ulici dlouho jako já tak si zvyknete.“* Pouze jeden z komunikačních partnerů uvedl, že někdy využije služby noclehárny.

Výpověď Marka, Strnada a Hotovcové (2012) potvrzuje obavy Varga (2006), že někteří bezdomovci nemohou využívat noclehárny nebo azylové domy, protože z důvodu své závislosti na alkoholu nejsou schopni dodržovat jejich domácí řád a tak jim nezbývá, než zůstat na ulici. To dokládá i případ KP1, který byl nucen opustit azylový dům, když se napil alkoholu. *„Sem měl narozeniny a řekněte mi, kdo si neoslaví svoje narozeniny. Normálně každej, no jenže já jsem dostal dyštanc, protože sem si oslavil svoje narozeniny, no tak mě vyrazili a sem zase na ulici no.“* Podle Nešpora (2011) je jeden ze znaků závislosti silná touha nebo pocit látku užívat, kdy tento jev nazývá craving. Tedy například, že osoba touží po alkoholu, protože jí přináší dočasnou úlevu a pocit, že její špatná situace je snesitelnější. Nejde si nevšimnout značné kongruence s výroky takřka všech komunikačních partnerů, kdy např. KP1 řekl: *„No tak takhle, já vám to vysvětlím jednoduše. V tom není problém, když ste na ulici tak si musíte dát ten alkohol, protože jinak nepřežijete. Utlumí ten strach z ulice, v dnešní*

době nevíte, co vás čeká, když spíte takhle na ulici.“ Všichni komunikační partneři bez výjimky také uvedli, že alkohol konzumují a tak dávají za pravdu Markovi, Strnadovi a Hotovcové (2012), kteří tvrdí, že alkohol je u bezdomovců nejčastěji požívaná droga. Všech 5 komunikačních partnerů také odmítlo, že by užívali drogy, což by potvrdzovalo, že s drogami experimentují pouze mladí bezdomovci. Věk ani jednoho z komunikačních partnerů nebyl totiž nižší než 35 let.

Že bezdomovci, kteří žijí ve větších městech, mají tendence se chovat jako velká uzavřená skupina, tedy že si velmi rychle předávají mezi sebou užitečné informace o sociálních službách, dokládá Matoušek, Koláčková a Kodymová (2010). Dochází tedy k určité formě reklamy, kterou si uvnitř této kultury bezdomovci předávají. Funguje to samozřejmě také s negativní reklamou, jak se ukazuje v případě KP1, který má negativní zkušenost se sociálními službami v Českých Budějovicích. Jeho zklamání sdílel s přáteli, bezdomovci, kteří naopak vyprávěli, jaké zkušenosti mají oni z jiných měst a jak on sám říká, potvrdili jeho přesvědčení, že v Českých Budějovicích jsou sociální služby, konkrétně azylové domy špatné.

Na to, že osoby bez přístřeší netvoří velké skupiny ale nejčastěji jen páry, které spolu tráví veškerý čas a jsou na sobě závislé, poukazuje i Marek, Strnad a Hotovcová (2012).

Ve vztahu k využívání možností sociální pomoci jsem dospěl k zajímavému závěru. Většina autorů jako např. Hradečtí (1996), přirovnávají lidi na ulici k tonoucím. Potřebují pomoc a pevnou oporu a to velmi často v souvislosti s absencí osobních dokladů. Jak uvádí i zákon č. 111/2006 o pomoci v hmotné nouzi § 3, pokud není osoba vedena v evidenci uchazečů o zaměstnání, nemá nárok na dávky hmotné nouze, avšak k tomu je zapotřebí mít v pořádku osobní doklady. Tento problém má i KP5, který přišel o invalidní důchod kvůli ztrátě dokladů. Zajímavý je už výše zmíněný výrok Hradeckých o tom, že bezdomovci jsou tonoucí snažící se zachytit stébla, předpokládá, stejně jako výroky například Matouška, Koláčkové a Kodymové (2005) nebo Tomeše (2010), že pokud je osoba na ulici, stojí automaticky o pomoc. Nikdo se však těchto osob přímo neptá, zda o tuto pomoc opravdu stojí. Výsledky, které jsem nashromáždil,

s tímto tvrzením nekoreluje. Někteří by se sice rádi vrátili do běžného života, avšak nikdo z nich nestojí o pomoc. Nechtějí nikoho obtěžovat a o pomoc nemají zájem.

Jako výzkumnou otázku jsem si stanovil zjistit, jaké preference mají osoby bez přístřeší v kontextu sociálního fungování.

Komunikační partneři preferují svobodný život na ulici, a to po celý rok. V zimě zůstávají na ulici, avšak stahují se do blízkosti veřejných míst jako je nádraží, velká nákupní centra nebo místa, kde na povrch vychází trubky vedoucí horkou vodu. I když mají možnost vybrat si z poměrně široké nabídky služeb pro osoby bez přístřeší, volí až na jednu výjimku všichni namísto těchto služeb ulici. Důvodem je špatná pověst i zkušenosti s těmito službami. Jeden z KP uvedl: „*Si to zkuste chlape, vemte si 30 korun a zkuste si tam jednu noc spát a uvidíte.*“ Někteří z nich uvádějí, že než jít a navštívit tyto služby, to raději budou spát na ulici.

S tím souvisí také jejich pocit bezpečí, každý člověk musí mít místo, kde se cítí bezpečně a pro většinu z nás je to domov. Pro osoby bez přístřeší se stala domovem ulice, avšak strach je všudypřítomný. Se zvedající se agresivitou lidí a výskytem útoků na bezdomovce se zvedá také jejich strach o jejich životy. Potvrzují to i některé výpovědi komunikačních partnerů, ve kterých popisují útok ze strany kolemjdoucích ale také nepřiměřený přístup policie. Na otázky, zda mají zkušenosti s policií, mi odpověděl pouze jeden komunikační partner, ostatní sdělili pouze, že nemají, ale bylo vidět, že na toto téma se spíše nechtějí s cizím člověkem bavit.

Jedním z možných řešení, které by mohla respondentům pomoci z této situace, je bezpochyby najít si zaměstnání. Nikdo z komunikačních partnerů však aktivně práci nevyhledává a preferují bez tlaku a povinností pokračovat jako nezaměstnaní. Někteří se k této volbě uchýlili po špatné zkušenosti, někteří se o získání zaměstnání nepokusili vůbec, i když v běžném životě zaměstnání ve valné většině měli.

I když všech 5 komunikačních partnerů má nárok na hmotnou nouzi, aktivně ji čerpá pouze jeden z nich. Někteří, jako např. KP3, o ni přišli z důvodu porušení pravidel Úřadu práce, avšak ostatní si zvolili ekonomickou nezávislost na těchto službách a podpoře. Na jídlo, pití a cigarety si vydělávají žebráním, nebo se nají z toho, co lidé vyhodí.

Než snášet tlak, strach, stres, zimu a pomalu plynoucí čas, preferuje všech 5 komunikačních partnerů alkohol. Uvádí, že jim opravdu pomáhá v mnoha aspektech jejich každodenního života. Než se snažit situaci řešit, zachovat si důstojnost a pevné zdraví, preferují své problémy i stud utápět v alkoholu. Nikdo z nich ovšem nevolí cestu jiných nealkoholových drog, což je bez debat velmi pozitivní zjištění.

I když běžný člověk navštěvuje lékaře takřka s každou potíží, komunikační partneři už svůj zdravotní stav příliš neberou v potaz. Omrzliny, popáleniny, těžké nachlazení nebo problém s játry, jsou jejich běžným chlebem.

Mezilidská interakce je důležitým prvkem sociálního fungování. I přesto pouze 2 z 5 komunikačních partnerů mají kontakt s rodinou a i ten je podle jejich slov momentálně velmi chatrný. Někteří volí cestu osamělého vlka, protože preferují být sami, někteří dávají přednost setrvání v párech. Z 5 vyslechnutých komunikačních partnerů 4 preferují život v páru, 1 o svého partnera přišel a už nechce hledat nového.

I když by se dalo předpokládat, že pokud se komunikační partneři na ulici dostali nedobrovolně, budou chtít a usilovat o návrat zpět, dostal jsem pouze od 2 z 5 komunikačních partnerů odpověď, že by upřednostňovali svůj původní styl života. Ostatní už nad svojí situací rezignovali a preferují nic neřešit a žít, jak žili doposud.

Při hledání pomoci mimo sociální služby, preferují KP5, KP1 a KP4 víru v Boha, která jim podle jejich slov pomáhá se zvládáním jejich situace.

6 ZÁVĚR

V bakalářské práci s názvem Sociální fungování osob bez přístřeší jsem se zabýval tím, jak sociálně fungují tyto osoby bez přístřeší, přičemž jsem kladl zvýšenou pozornost na sociální interakce a sociální pomoc a zjišťoval jsem preference těchto osob v kontextu sociálního fungování.

Pro účely bakalářské práce byl zvolen 1 hlavní cíl, který se týkal toho, jak sociálně fungují osoby bez přístřeší s akcentem na sociální interakce a možnosti sociální pomoci. Komunikační partneři se nacházejí v nerovnováze se sociálním prostředím, což jim způsobuje mnohé nevýhody a brání úspěšně participovat na většinové společnosti. Nicméně, většina z nich se ani nesnaží přijmout nabízenou pomoc od prostředí ani participovat na integraci do prostředí, v tomto případě společnosti. Osoby bez přístřeší si tím vytváří svou izolovanou, vlastní komunitu, v rámci které sociálně fungují. Tato komunita jim neposkytuje pocit bezpečí. Žijí v neustálém strachu, spánkovém deficitu a k zvládnutí jejich situace si dopomáhají požíváním alkoholu. Ten, jak sami tvrdí, otupuje jejich smysly, zahřeje, nasytí a v neposlední řadě pomůže zapomenout.

Jako výzkumnou otázku jsem si stanovil zjistit, jaké preference mají osoby bez přístřeší v kontextu sociálního fungování. Komunikační partneři ve valné většině preferují žít a spát na ulici, i když ví, že zde existují formy sociální pomoci, kterou mohou využít. Některým z nich pomáhá ve zvládnutí situace duchovní pomoc, kterou preferují 3 z 5 komunikačních partnerů. Na obživu, tedy jídlo, pití atd. si prostředky získávají několika možnými způsoby. Někteří žebrají, někteří mají částečnou podporu rodiny, ale pouze jeden z komunikačních partnerů pobírá dávky hmotné nouze. Preferují být nezaměstnaní, důvodem je rezignace po opakovaných neúspěších získat práci, ale i demotivací a adaptací na život bezdomovce. Potvrzuje se, že až na 1 výjimku, všichni komunikační partneři mají potřebu se družít do párů, v rámci kterých probíhají sociální interakce, z čehož usuzuji, že partner jim v tomto ohledu z části může být náhradou za rodinu, se kterou se nikdo z nich momentálně nestýká.

Práce by mohla sloužit jako opora při dalších výzkumech v kontextu života osob bez přístřeší. Mohla by být použita jako podklad při dalších diskuzích na toto téma a využita při práci s touto specifickou skupinou osob.

7 SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Bibliografické zdroje:

APPLEBY, George, Edgar COLON and Julia HAMILTON. *Diversity, Oppression, and Social Functioning*. Needham Heights: Allyn Bacon, 2001. ISBN 0-205-29889-3.

BARTÁK, Miroslav. *Zdravotní populace bezdomovců v ČR a jeho determinanty I*. In: *Zdravotní politika a ekonomika*. Kostelec nad Černými Lesy: IZPE, 2004. s. 5-97. ISSN 1213-8096.

ČESKO, Zákon č. 108 ze dne 14 března 2006 o sociálních službách.

FITZPATRICK, Suzanne, Peter KEMP and Susanne KLINKER. *Single Homelessness, an overview of research in Britain*. Briston: The Policy Press, 2000. ISBN 1-86124-255-1.

FLEISCHMANN, Otakar et al. *Vybrané psychologické aspekty terénní sociální práce*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 2006. ISBN 80-7044-769-9.

GIRTLE, Roland. *Okrajové sociální kultury*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2001. ISBN 80-210-2728-2.

HAASOVÁ, Jana. *Typologie lidí na ulici*. In: „*Jak se žije na ulici - zjevné bezdomovectví*“. Olomouc: Charita Olomouc, 2010. s. 6-11. ISBN 987-80-254-8895-9.

HARTNOLL, Richard et. al. *Příručka k provádění výběru metodou sněhové koule (Snowball Sampling)* SBN 80-86734-08-0.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.

HOMBS, Mary Ellen. *American Homelessness: A Reference Handbook*. Santa Barbara: ABC –CLIO, 2001. ISBN 1-57607-247-9.

HRADECKÁ, Vlastimila a Ilja HRADECKÝ. *Bezdomovství: Extrémní vyloučení*. Praha: Naděje, 1996. ISBN 80-902292-0-4.

HRADECKÝ, Ilja et al. *Definice a typologie bezdomovství*. Praha: NADĚJE, 2007. ISBN 978-80-86451-13-8.

MALLET, Shelley et al. *Moving Out, Moving On: Young People's Pathways In and Through Homelessness*. Hove: Routledge, 2010. ISBN 978-0-415-47029-2.

MAREK, Jakub, Aleš STRNAD a Lucie HOTOVCOVÁ. *Bezdomovectví: v kontextu ambulantních sociálních služeb*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0090-1.

MARTINKOVÁ, Leona. *Úvod do problematiky bezdomovectví a vznik charitní ordinace*. In: *Zdravotnická péče a bezdomovectví*. Olomouc: Charita Olomouc, 2008. s. 7-11. ISBN 978-80-254-3656-1.

MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-549-0.

MATOUŠEK, Oldřich, Jana KOLÁČKOVÁ a Pavla KODYMOVÁ. *Sociální práce: Specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. 2. vyd. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-818-0.

NAVRÁTIL, Pavel a Libor MUSIL. *Sociální práce s příslušníky menšinových skupin*. In: Sociální studia: Sociální exkluze a nové třídy. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2000. s. 106-141. ISSN 1214-813X.

NEIL, Cecili Clare and Rodney FOPP. *Homelessness in Australia: causes and consequences*. vyd.2. Melbourne: Australian Housing and Urban Research Institute, 1994. ISBN 9780643056145.

NEŠPOR, Karel. *Návykové chování a závislost*. 4. vyd. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-262-0189-2.

PĚNKAVA, Pavel. *Sociální práce s osobami bez přístřeší*. In: Ethum: Bulletin pro sociální prevenci, pomoc a intervenci. Praha: Utrin, 2002. s. 50-63.

PRŮDKOVÁ, Táňa a Přemysl NOVOTNÝ. *Bezdomovectví*. Praha: Triton, 2008. ISBN 978-80-7387-100-0.

RANDAL, Geoffrey and Susan BROWN. *Prevention is better than cure*. London: Crisis, 1999. ISBN 1-899257-33-0.

RAVENHILL, Megan. *The culture of homelessness*. Aldershot: Ashgate Publishing Limited, 2008. ISBN 978-0-7546-7190-9.

ŠMOLDASOVÁ, Jarmila. *Závislost na alkoholu a jeho „přínos“ pro jedince a společnost*. In: Sociální vyloučení a ztráta domova v kontextu závislostí. Olomouc: Charita Olomouc, 2006. s. 7-13. ISBN 978-80-239-9765-1.

ŠUPKOVÁ, Danuše. *Zdravotní péče o bezdomovce v ČR*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-2245-0.

ŠVARŘÍČEK, Roman, ŠEDOVÁ, Klára et. al. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.

Sydney City Mission. *Shadow people: the reality of homelessness in the 90's*. Sydney City: Sydney City Mission, 1995. ISBN 1-875357-03-3.

TOMEŠ, Igor. *Úvod do teorie metodologie sociální politiky*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-680-3.

VÁGNEROVÁ, Marie, Ladislav Csémy a Jakub MAREK. *Bezdomovectví, jako alternativní existence mladých lidí*. Praha: Karolinum, 2013. ISBN 978-80-246-2209-5.

VARGA, Ladislav. *Sociální služby pro lidi bez domova, zkušenosti s alkoholem a dalšími závislostmi*. In: Sociální vyloučení a ztráta domova v kontextu závislostí. Olomouc: Charita Olomouc, 2006. s. 21-25. ISBN 978-80-239-9765-1.

VELETA, Richard. *Svoboda k ničemu*. In: Ethum: Bulletin pro sociální prevenci, pomoc a intervenci. Praha: Utrin, 2002. s. 64-68.

Elektronické zdroje:

Armádaspassy.cz [online]. Praha, [cit. 11. 3. 2015]. Dostupné z: <http://www.armadaspassy.cz/co-delame/sluzby-pro-osoby-bez-domova>

BARTKOVSKÝ, Martin. Pohled z druhé strany: Bezdomovectví z pohledu squattera. In: *Munimedia.cz* [online]. Masarykova univerzita, 2010. [cit. 16. 3. 2015]. Dostupné z: <http://www.munimedia.cz/prispevek/pohled-z-druhe-strany-bezdomovectvi-z-pohledu-squattera-608/>

BÁRTOVÁ, Šárka et. al. Squatting a pražská municipalita. In: *Politická a ekonomická sociologie*. [online] Praha: Univerzita Karlova v Praze, [b.r.]. [cit. 18. 3. 2015] Dostupné z: <http://pes.fsv.cuni.cz/>

DUFKOVÁ, Jana. Životní způsob/ styl a jeho variantnosti. In: *Aktuální problémy životního stylu*. [online] Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2005. [cit. 16. 3. 2015] Dostupné z: http://www.janaduff.estranky.cz/clanky/sociologie-zivotniho-stylu/Duffkova_zivotni_zpusob_styl_variantnost_.html

HRADECKÝ, Ilja. Bezdomovectví si nikdo dobrovolně nevolí. In: *Ceskapozice.lidovky.cz* [online]. Praha: Mafra, 2013. [cit. 12. 3. 2015]. Dostupné z: http://ceskapozice.lidovky.cz/ilja-hradecky-bezdomovectvi-si-nikdo-dobrovolne-nevoli-pi9-/tema.aspx?c=A131214_230459_pozice_138007

Naděje.cz [online]. Praha: Naděje, 2013. [cit. 11. 3. 2015]. Dostupné z: http://www.nadeje.cz/integracni_program

Novýprostor.cz [online]. Praha, [cit. 12. 3. 2015]. Dostupné z: <http://www.novyprostor.cz/o-nas.html>

ŠTĚCHOVÁ, Markéta. Bezdomovci a vybrané sociálně patologické jevy. In: *Kriminalistika* [online]. 2009, č. 4. [cit. 16. 3. 2015] Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/4-2009-bezdomovci-a-vybrane-socialne-patologicke-jevy.aspx>

ŠTĚCHOVÁ, Markéta, LUPTÁKOVÁ, Marina a Bedřiška KOPOLDOVÁ. Bezdomovectví a bezdomovci z pohledu kriminologie. [online]. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2008. ISBN 978-80-7338-069-4. [cit. 15. 3. 2015]. Dostupné z: <http://www.ok.cz/iksp/docs/344.pdf>

8 PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Polostrukturovaný rozhovor

Příloha č. 1

Polostrukturovaný rozhovor

Identifikační údaje

- 1. Jaký je váš věk?*
- 2. Jak dlouho jste na ulici?*
- 3. Odkud pocházíte?*

Oblast bydlení

- 4. Kde spíte (teď)?*
- 5. Jak to děláte se spaním v zimě?*
- 6. Cítíte se na ulici bezpečně? Bojíte se tady?*
- 7. Jak jste se dostal do této situace? (ztratil bydlení, jaké byly příčiny)*
- 8. Co jste dělal před tím? Jaké máte vzdělání nebo specializaci?*
- 9. Je podle vás možné vůbec tuto situaci změnit? Už jste se o to pokusil?*

Oblast způsobu obživy a zdraví

- 10. Jaký je zdroj vaší obživy? Jak si vyděláte na pití a jídlo?*
- 11. Pijete alkohol? Co vám to přináší?*
- 12. Snažíte se jíst kvalitní jídlo, nebo je vám to jedno? Co nejčastěji jíte? Jíte pravidelně, nebo býváte hladový?*
- 13. Máte zkušenosti s drogami? (pokud ano, můžete mi k tomu říct něco víc?)*
- 14. Máte nějaké zdravotní problémy nebo se cítíte zdravý a fit?*

Oblast interakce

15. *Jaký je váš kontakt s rodinou? Pomáhají vám?*
16. *Máte negativní/pozitivní zkušenosti s reakcí okolí? (napadení, vulgární narážky)*
17. *Došlo v průběhu vašeho pobytu na ulici ke střetu mezi vámi a policií? Jaký byl důvod a průběh?*
18. *Máte zde nějaké nové přátele? Jak je to s partnerstvím mezi bezdomovci, potkal jste někoho takového?*
19. *Žijete sám/a, nebo dáváte přednost skupině? Jaké vztahy mezi sebou máte?*
20. *Jaký je váš postoj k veřejnosti? Chtěl byste znovu mezi „běžné lidi“, nebo jste spokojený mezi svými na ulici?*

Oblast vyhledávání pomoci

21. *Využíváte nějaké sociální služby? Jaké? (pokud ano/ne, tak proč?)*
22. *A jaká je vaše zkušenost s nimi, pomohly vám? V čem?*
23. *Pomáhá vám někdo jiný? Kdo?*
24. *Snažil jste se získat nějaké informace? Jestli máte nárok na nějaké dávky apod.*
25. *Uvítal byste pomoc, nebo se o sebe raději postaráte sám bez ní?*
26. *Jste věřící? Pomáhá vám tato víra v životě na ulici?*